

SOMA BERICHTENBLAD

nr 38 / Lente 2003

'30-'50

'30-'50

*Berichtenblad
van het Studie- en
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij*

*Residence Palace - Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287.48.11
Fax: 02 / 287.47.10
cegesoma@cegesoma.be*

Openingsuren
*Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.*

Directie
José Gotovitch

Redactie
*Isabelle Ponteville
Rudi Van Doorslaer*

Vormgeving
Anne Bernard

Druk en afwerking
Moussa Lasouad

Verantwoordelijke uitgever
*J. Gotovitch
Dolezlaan, 146
1180 Brussel*

Woord vooraf 3

De schatkamer

Aanwinsten van het archief 6
Beeld – Iconografie 12
Bibliotheek 15

Lopend onderzoek

Het Belgische filmjournaal van 1941 tot 1946 18
De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945 20
Geweld en wereldoorlog 21
Oorlog en politie in Brussel 22
De Belgische diamantnijverheid, 1940-1945 23
Het Belgische uitwijzingsbeleid, 1875-1975 24
Verzet in Vlaanderen 27

Initiatieven

Workshop “Vluchtelingen uit Nazi-Duitsland” 29
Wegen van de herinnering 30
Het Fort van Breendonk gerenoveerd 31
Seminaries 2002 34
Zijn historici goede heelmeeesters ? Studiedag 38
Een totale oorlog ? België en de Eerste Wereldoorlog 39

Uit het buitenland

Het SOMA en de Université Lille 3 40
Een colloquium over het verzet in Luxemburg 41
Colloquium “Coopération européenne dans l'armement” 44

In België

Geschiedenis van de scouts- en gidsenbeweging 47
Congresverslag “Local government during Word War II” 49

Het dossier ‘**Repressie en gerechtelijke archieven:
problemen en perspectieven**’ is beschikbaar op aanvraag
(zie blz. 5 en inhoudstafel op inlegblad).

Nr 38 / Lente 2003

Buchenwald versus Auschwitz: het verkeerde strijdperk !

De politiek, de media, de wetenschappelijke wereld en de publieke opinie zijn sinds 1944 betrokken bij een weliswaar aan belang inboetend debat over de verhouding tussen samenleving, verzet en collaboratie. Het SOMA heeft, zo menen we, een originele en zinvolle bijdrage geleverd aan dit debat, dat zowel op het verleden als het heden betrekking heeft en zowel opgaat voor het noorden als het zuiden ¹.

Maar er is onlangs niet een debat, maar een kwalijke polemiek ontstaan die te maken heeft met de inspanningen van de federale regering voor de schadeloosstelling van de geplunderde joodse bezittingen, met de aankondiging van de Vlaamse regering over de oprichting van een Holocaustmuseum en met het toekennen aan het SOMA van een onderzoeksopdracht m.b.t. de houding van de Belgische overheden ten aanzien van de rassens vervolging en deportatie. De bedoelingen zijn vaag, het taalgebruik extreem, de inzet onduidelijk, maar vooral: de protagonisten van beide zijden waren tijdens de bezetting op een vergelijkbare wijze het slachtoffer van het nazi-regime.

Eigenlijk is de kwestie niet nieuw. Enkele jaren geleden al werd er een verhandeling aan gewijd ². Sindsdien volgden heel wat historici in hun onderzoek de vaststelling die een beetje brutaal als volgt omschreven kan worden: “Sinds een jaar of twintig is Buchenwald in het collectieve geheugen verdrongen door Auschwitz”. Met andere woorden, Buchenwald werd als symbool van de vervolging van alle tegenstanders van het nazi-regime in Duitsland of in bezet gebied – bij ons aangeduid met de term politieke gevangenen – in die symboolfunctie geleidelijk aan vervangen door Auschwitz dat gezien wordt als de plaats van de joodse genocide.

Het ligt niet in onze bedoeling hier het proces te analyseren dat tot die situatie geleid heeft. Maar typisch voor het collectieve geheugen is dat het niet altijd gevormd wordt door de rede en de geschiedenis. Dat men de uniciteit van de genocide erkent, impliceert nog niet dat men al het nazi-geweld daartoe mag herleiden. Herinnering en geschiedenis vallen niet noodzakelijk samen, daar leveren vandaag hele bibliotheken het bewijs van.

Maar iets heel anders is het als een strijd op vlak van ideeën plots onttaardt in conflicten tussen personen en zelfs organisaties die van nature aan dezelfde kant van de barrière staan. Aan de kant van diegenen die door de ideologie, de moraal en de praktijk van het nazisme ontkend, aangevallen en vernietigd werden.

¹ José GOTOVITCH & Chantal KESTELOOT (dir.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002.

² Jean-Michel CHAUMONT, *La concurrence des victimes. Génocide, identité, reconnaissance*, Paris, Editions La Découverte, 1997.

Kan men zich voorstellen of zelfs aanvaarden dat er een hiërarchie van de slachtoffers zou ontstaan ? Kan het lijden gemeten worden ? Hoe kan men het leed van de ander verwerpen of minimaliseren ten voordele van het eigen leed ? Hoe kan men de erkenning van de Ene veroordelen onder het voorwendsel van een hypothetisch vergeten van de Ander ?

In tijdschriften van respectabele en respect verdienende organisaties hebben we verongelijkte en agressieve artikels van een onverholen hatelijkheid kunnen lezen ³. In een poging dat goed te maken, deden sommigen er nog een schepje bovenop door binnen de vaderlandslievende groepen zelf subtiele discriminaties in te voeren ⁴.

Deze ontsporingen kwetsen ons als historicus én als burger. Ons historisch onderzoek – mag ik het onze opdracht noemen – is in de eerste plaats gericht op het begrijpen en verklaren van feiten en verbanden, op het zoeken naar oorzaken en gevolgen, zonder ze te ‘rangschikken’ en vooral zonder moreel oordeel.

Maar de historicus mag de latere representaties van de feiten die hij bestudeert, het misbruik en de instrumentalisering ervan, niet uit het oog verliezen. De instrumentalisering van wat er vandaag gebeurt, is dus onze eerste bekommernis.

Hoe onhandig ook het probleem wordt omschreven, er kan geen twijfel over bestaan dat de effectenjagerij om de publieke opinie te beïnvloeden en de afwezigheid van een globale reflectie, frustratie en woede met zich meebrengt en echte kwetsuren veroorzaakt.

Men moet zich ervan bewust zijn dat de langdurige stilte die woog op het leed van de enen (de slachtoffers van de rassenvervolging) in contrast stond met de relatieve overvloed van woord en schrift over de anderen (verzetslui en politieke gevangenen), wat overigens leidde tot een scheeftrekking van de werkelijkheid door van hun acties een al te simpel en heroïsch beeld te vormen dat contraproductief werkte.

Terwijl anderzijds het onderzoek naar de rassenvervolging in ons land sinds een tiental jaar duidelijk vooruitgang boekte, krijgen we pas vandaag een juister beeld van het verzetsverleden. We moeten onderstrepen dat die kritische en genuanceerde aanpak – dichter bij de realiteit dus – vorm kreeg dankzij met name door het SOMA geïnspireerd onderzoek ⁵, met de steun van de verzetslui en de politieke gevangenen die zetelden in de Wetenschappelijke Commissie.

³ *De Kracht*, orgaan van de NCPGR, nr. 1, 1-3.2003; *Regards sur le Centre communautaire laïc juif*, nr. 537, 21.1 tot 7.2.2003; *VZW Vriendenkring van Buchenwald België, driemaandelijks informatieblad*, nr. 127, 1-3.2003.

⁴ *Mémoire et Vigilance*, 10.3.2003.

⁵ Zie met name de doctoraatsverhandelingen van F. Maerten en J. Gotovitch.

Maar het klopt dat deze ‘nieuwe’ geschiedenis van verzet en deportatie nog niet voldoende geëvolueerd is en nog te vaak ruimte laat voor holle frasen die geen effect meer hebben op de publieke opinie die ze geacht wordt te mobiliseren.

In plaats van verontwaardigd en lichtgeraakt te reageren en de ander te kleineren zouden deportatie- en verzetsmilieus – waar de joodse herinnering overigens integraal deel van uitmaakt – hun krachten en middelen kunnen bundelen, hun moreel gewicht in de schaal kunnen werpen om – waarom niet via een gemeenschappelijke Stichting – een grondige en globale geschiedenis van verzet en deportatie te ondersteunen en te promoten. Het SOMA heeft daar met zijn beperkte middelen de aanzet toe gegeven en is bereid al zijn kennis en ervaring ter beschikking te stellen van die eventuele initiatiefnemers ⁶.

Alleen met een kritische en globale geschiedschrijving van dit essentiële fenomeen uit de geschiedenis van de 20ste eeuw kan een einde gemaakt worden aan een aantal domme en totaal zinloze conflicten.

José Gotovitch
Directeur

⁶ In dit *Berichtenblad* kan men lezen dat op het SOMA enkele precies afgebakende projecten lopende zijn.

Belangrijk berichten

Het dossier ‘Répression en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven’ is gratis beschikbaar op aanvraag. U kan het tevens op de Website van het SOMA terugvinden: www.cegesoma.be in de rubriek “Publicaties” → “Berichtenblad”.

Indien U het SOMA Berichtenblad 30-50 verder wenst te ontvangen

Omdat de port- en productiekosten van het *SOMA Berichtenblad 30-50* te hoog oplopen, zal het blad voortaan enkel worden toegestuurd aan wie er uitdrukkelijk om vraagt en ons deze strook terugbezorgt of een bericht aan het SOMA stuurt. Wij maken van de gelegenheid gebruik om, middels een kleine enquête, te peilen naar uw mening over het *Berichtenblad*.

SOMA, Résidence Palace, Blok E – Wetstraat, 155 bus 2 – 1040 Brussel –
tel.: 02/287.48.11 – fax: 02/287.47.10 – e-mail: cegesoma@cegesoma.be

Archief

Aanwinsten van het archief

1. Archiefbestanden

Tijdens het academiejaar 2001-2002 werden 67 nieuwe archiefbestanden en 51 nieuwe dagboeken en manuscripten verworven, allen ingevoerd in de Pallas-database onder www.cegesoma.be. De namen van de milde schenkers en bewaargevers zijn terug te vinden op het intranet.

Een derde van de archiefbestanden is afkomstig van en heeft betrekking op privé-personen, telkens een goede tien werden gevormd door officiële Belgische instellingen (o.a. het Auditoraat-generaal) en als archiefcollectie, deze laatste veelal door het SOMA zelf. Telkens een kleine tien bestanden werden gevormd door verenigingen en organisaties allerhande of werden als microfilm/kopie gekocht bij buitenlandse, veelal Duitse archieven.

Naar goede gewoonte wordt hier kort de aandacht gevestigd op een aantal kwalitatief of kwantitatief belangrijke aanwinsten, om te beginnen in de *privé-archieven*.

Benoît Verhaegen schonk archief en documentatie voor zijn boek over de Belgische Korea-vrijwilligers (AA 1755). Meer klassiek was de gift van de weduwe van **Eugène Colson**: het volledige archief van Colson alias “Harry” m.b.t. zijn rol in het verzet, de Nationale Koningsgezinde Beweging, de bevrijding (van de haven) van Antwerpen en verzetsbewegingen na de oorlog (AA 1761). Natuurlijk komen de acties bij de bevrijding uitgebreid en uit de eerste hand aan bod, maar ook de problemen in de werking van een ex-

verzetsgroep tot in de jaren 1990.

De brieven van **luitenant Peret** aan zijn familie vormen een klein maar interessant bestand m.b.t. de stemming van de krijgsgevangenen in Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog en de internering in Zwitserland (AA 1768).

In de *archiefgroep Officiële instellingen* moeten dossiers en documenten worden aangestipt van de **Wirtschaftsabteilung** van de **Militärverwaltung** (tweede deel), afkomstig uit de algemene documentatie van het Auditoraat-generaal (AA 1804). In het kielzog van het onderzoek naar de economische plundering van de joden in België werden ons twee belangrijke bestanden overgemaakt: pv's en documenten van de raad van beheer van het **Office de Récupération économique** (ORE) tot in de jaren '60 (AA 1760) en pv's van de parlementaire Onderzoekscmissie betr. de bedrijvigheid van de Dienst van het Sekwester 1951/52 (AA 1786). Het betreft o.a. de teruggave van joodse bezittingen en tegoeden na de oorlog.

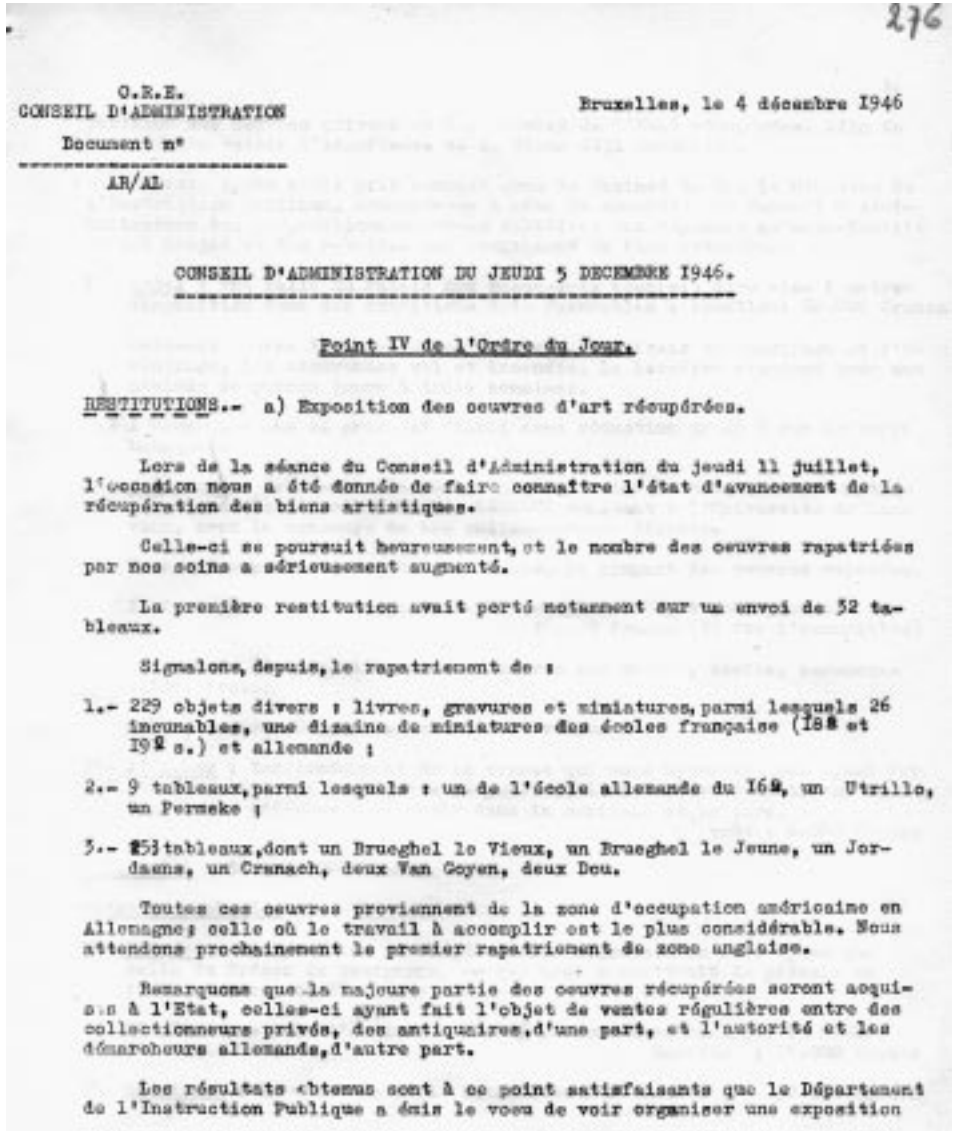
Ook Congo komt weer aan de orde met de verslagen van de **Onderzoekscmissie misdrijven t.a.v. personen in de Republiek Congo** vanaf 30/6/1960 (commissie Delahaye) die het geweld jegens blanken in de onafhankelijkheidsperiode onderzocht (AA 1819).

Tenslotte werden het historisch archief en documenten betr. activiteiten van het **Vredescentrum Stad Antwerpen** in bewaring gegeven (AA 1794). Via een rijke collectie vlugschriften en strooibriefjes komt hier o.a. de Eerste Wereldoorlog scherp in beeld.

Voor de archiefgroep *Militärbefehlshaber Belgien* werd de aankooppolitiek van kopieën van buitenlands archief verder gezet. Microfiches van documenten van de *Dienststellen Rosenberg*

Aussenpolitisches Amt geven een inzicht in de diepgaande analyse van de Belgische pers voor 1940 door het *Presseamt* (AA 1791 en 1792). Een basisbron m.b.t. de bezettingspolitiek

Door de Duitsers gestolen kunstwerken keren terug (SOMA, Archief ORE)

van de SS in België vormen de microfiches van alle documenten over België uit het bestand NS 19 van het *Bundesarchiv, Persönlicher Stab Reichsführer SS* (AA 1810). Items als de *Volkumpolitik*, de militaire en politieke collaboratie komen uitgebreid aan bod. En tenslotte konden wij zoals in de vorige '30-'50 aangekondigd 27 microfilms

verwerven van de in Parijs bewaarde dossiers *Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich – Militärverwaltung* in hoofdzaak m.b.t. de jodenvervolging en de spoliatie in België (mic 250).

In de *archiefgroep Organisaties van algemeen nut/Verenigingen* werd ons het archief van de **Stichting/Fondation**

LES BOCHES N'ONT PAS FAIM !!!

Eerste Wereldoorlog: de Duitsers in hun eigen ogen ...en in de karikatuur (SOMA, Archief Vredescentrum).

De Gulden Kakkerij.
Bombardement van Antwerpen 8-9-10 October 1914.

Et zijn hoopge Koffschutbouders, die van het eerst hongeraal, vield den eersten Hoofwiser of Schepnel, zijn vooijij over ons land gezonden, een richte aljoudig gedachi hebben eppenat.
De leer van Darwin hebben zij doen zinken.
Darein bewende dat de smach van den ons alstaande. Zij hebben door hun voorbeeld bewe-
zen, dat onsigvakkige Antwerpse Koffschutbouders, hieldendens zije van het ZOMERDIET.
Zelke wael of waerde die men colings actien kunnen oog zag jaden met kistelingsprijzen,
hebben de plaat gepoetst weg rupper den Achilles de „Stuuder“ af de kuen van een twee en veertig.
Zij saken kan jlogis onvragen dieer koecht of woid met kenne belangen gelast.

ZOO VONDEN ZIJ:

Het geheim gouden zaken te maken gedurende den oorlog!!!

Daer het publiek dadelijk naar kenne kazen is gestoomd, waerschijsk om rick onschep te ge-
ten, van het verdel der dierce!!!! En terwiji zij de beschieting vliedten, en zonder schroom,
op den vreesden Clangage bombardement konden verwalken, woenen kenne moedige
bedienden, met overschet dierrij, al het aerdige van die bijzondere vakantie te belostigen.
Ander zije „studer“ geroent, of
om sag waerde te zije het ons rigger
„dunder“. Zij zije op kenne post ge-
bliven, vurschidens hebben kenne door
niet gekoken, zell gelogit het zicig ge-
faat die kenne.

ZOO HERBEN ZIJ GEVONDEN:

Het geheim voor geen zaken te maken gedurende den oorlog??

Wij houde er aan — meer is ons in deze benarde tijden niet toegelaten — alkenlijk met het oog op de geschiedenis, die eerste en onherwintbaar zunderrij geval van den oorlog cruce lezere kenbaar te maken!

GELAGZAAL
VERANDELIJKE VERANDELIJKE
VERANDELIJKE VERANDELIJKE

Deze kenne uit de „Gelagzaal“ is afel done de kenne-kerkt geploegd geroent

Publiciteit voor horeca-gelegenheden die openbleven tijdens het bombardement van Antwerpen in 1914 (SOMA, Archief Vredescentrum).

Hubert Pierlot overgemaakt. Dit archief betreft de prijs Hubert Pierlot en is exemplarisch voor een geschiedenis van prijsverleningen in de geschiedeniswetenschap (AA 1772).

In de *archiefgroep Documentencollecties* tenslotte werden een aantal reeds vroeger door SOMA samengestelde **fichiers** toegankelijk gemaakt. Het gaat hem om steekkaarten van terechtgestelden wegens collaboratie met de vijand (AA 1757), van leden en leiding AVNJ en NSJV (AA 1758), van leden van Vlaamse collaboratiegroepen en Oostfronters (AA 1759), van *Wehrmacht*-eenheden in België, 1940-44 (AA 1766), van gemeenten en benoemingsdata van burgemeesters en schepenen, 1940-1944 (AA 1767) en van in Duitsland

overledenvrijwillige en verplichte arbeiders (AA 1795).

In dezelfde archiefgroep werd een archief opgenomen over de **KAJ** (AA 1796) en de enquête “De KAJ-aktie in Duitsland en Noord-Frankrijk” (AA 1797), samengesteld door onze oud-collega Frans Selleslagh.

2. Dagboeken en diverse manuscripten

Zoals reeds vermeld, konden hier 51 aanwinsten opgetekend worden. Naar goede gewoonte betreffen de meeste de Tweede Wereldoorlog, maar een goede acht behandelen andere periodes van de 20ste eeuw. Qua Tweede Wereldoorlog komen het verzet en het joodse drama op de eerste plaats (telkens acht documenten). Ook goed

vertegenwoordigd zijn de deportatie als politiek gevangene of verplicht tewerkgestelde (zes documenten), de collaboratie (vier en een half), het dagelijks leven (drie en een half) en de gebeurtenissen van mei-juni 1940 (drie). Wij noteerden 27 Franstalige documenten, 12 Nederlandstalige en 9,5 Engelse.

Wat de documenten over de periode 1940/45 betreft, zijn er enkele bijzonder interessante stukken zoals de mémoires van Walter Delius, Duits Stadtkommissar in Antwerpen in 1940-1941 (AB 2011) en teksten van Emiel van Coppenolle, bevelhebber van de Rijkswacht (AB 2013), en van de hoge functionaris Armand Tilman (AB 2037) ter rechtvaardiging van hun houding tijdens de bezetting. Ook moeten nog gesignaleerd worden de herinneringen van Jef Van Bilsen, leidende figuur van het Verdinaso die met verschillende andere leden van de Vlaamse katholieke elite het verzet verwoegde (AB 2010) en het verhaal van de bevrijding van de haven van Antwerpen door Eugène Colson, NKB-verantwoordelijke in de metropool (AB 200, 2009 en 2027). Verder een interessante studie over de KAJ te Anderlecht voor en tijdens de oorlog (AB 2012 en 2034) en zeven teksten voorgesteld tijdens het symposium “*Confiscation of Jewish property in Europe 1933-1945. New perspectives*” te New York in maart 2001 (AB 2015 tot 2021). Wat de naoorlogse periode betreft, vallen vooral een verslag op over een

studiereis van Belgische vakbondsmensen naar de USA in 1950 (AB 2051) en de mémoires van de katholieke politicus Charles du Bus de Warnaffe (mic 245). Deze behandelen naast de oorlog de koningskwestie en de dekolonisatie van Kongo.

3. Pallas-database

De gebruiker kan nu thuis vanuit zijn luie stoel de SOMA-inventarissen op scherm nakijken ! Inderdaad, het (spijtig genoeg) tijdelijke project dat hier liep om systematisch een maximum van inventarissen in te voeren in de *Pallas*-database is afgelopen. Resultaat: de inventarissen en lijsten van de bestanden tot en met het nr. AA 1814 (en uitgezonderd enkele grote archieven die nog steeds een papieren inventaris hebben) zijn nu op het net te consulteren. Ga in *Pallas* naar “bladeren in archieven”, klik op de + vooraan het gewenste bestand en... klaar is Kees.

Nog een opmerking: de database kan uiteraard op trefwoorden worden ondervraagd. In principe bestaan deze in de twee talen. Om technische redenen is dat echter niet altijd het geval. Om helemaal zeker te zijn dat u vindt wat u zoekt, verdient het aanbeveling om voorlopig zowel Frans- als Nederlandstalige trefwoorden te gebruiken en eventueel bijkomend met “woord in titel” te zoeken.

Dirk Martin & Fabrice Maerten

Iconografie en geluidsarchief

Beeld – Iconografie

Onder de recente aanwinsten van onze fotocollectie verdienen twee fondsen een bijzondere aandacht: het fonds Janine Binon en het fonds Freddy Lemaire.

Het **fonds Janine Binon** behandelt de Eerste Wereldoorlog. Het gaat om 475 merkwaardige foto's die de zone achter het IJzerfront belichten. De moeder van Janine Binon, Yvonne de Magnée (1896-1948), werkte achtereenvolgens als verpleegster in het hospitaal de Oceaan (l'hôpital de l'Océan) in De Panne, onder leiding van dokter Depage, en als lerares in de twee scholen van de Koningin (*les écoles de la Reine*). Die twee scholen – één voor meisjes en één voor jongens – waren bedoeld voor kinderen van families die achter het front woonden. Wat deze clichés bijzonder interessant maakt is het beeld van een oorlog die de ene keer

vlakbij is en de ander keer veraf. De oorlog treedt prominent naar voren in de foto's van de vernielingen, de transporten van gewonden, de slaapzalen met gehospitaliseerde soldaten en het atelier waar protheses werden vervaardigd (zie foto). Tegelijkertijd verschijnt de oorlog dus als veraf. De foto's tonen inderdaad ook momenten van ontspanning en geluk, als het ware 'gestolen momenten' uit een voor het overige drukkende tijd. Desondanks gaat het hier uiteraard niet om een oorlogsreportage. De hier getoonde clichés getuigen evenzeer van wat de fotografe als belangrijke elementen 'tout court' beschouwde: bezoeken van de koninklijke familie, feesten van kinderen...

We hebben ook een groot gedeelte van de **collectie Freddy Lemaire** over de

Atelier voor de vervaardiging van protheses (Foto SOMA, Fonds Janine Binon).

Opvang van kinderen achter het front (Foto SOMA, Fonds Janine Binon).

terugkeer van Belgische krijgsgevangenen na de Tweede Wereldoorlog gedigitaliseerd. Het gaat om een zowel kwantitatief als kwalitatief belangrijk fonds van 575 foto's. Lemaires vader, een beroepsfotograaf, had destijds de opdracht reportages

te maken over de bevrijdingsfeesten in de streek van Remouchamps. Meer bepaald gaat het om de bevrijdingsfeesten in Oneux (20 foto's) en Chevron (31 foto's). Via deze clichés krijgen we als het ware een rechtstreeks beeld van de wijze waar-

*5 augustus 1914.
Aankomst van Duitse troepen (de 8ste Totenkopfhuzaren) te Remouchamps (Foto SOMA, Fonds Freddy Lemaire).*

Feest van de bevrijding in Oneux, 22 juli 1945 (Foto SOMA, Fonds Freddy Lemaire).

op een conflict – de Tweede Wereldoorlog en zijn nasleep – door lokale omstanders werd waargenomen en geïnterpreteerd. Wijzen we in het bijzonder op de perceptie van de geallieerden en de rol van Kongo tijdens de oorlog. Deze beelden lijken tegelijkertijd te getuigen van een hommage aan de teruggekeerde krijgsgevangenen én de idee uit te drukken dat alle omstanders, de gemeenschap als collectiviteit, een rol gespeeld hebben in de goede afloop van het conflict. Daarnaast bevat het

fonds 519 foto's over de streek van Aywaille-Remouchamps, over de vernieling van de bruggen in mei 1940, de latere heropbouw van die bruggen, de bezetting in het algemeen en de slag om de Ardennen. Wijzen we er ook op dat de collectie tevens 5 foto's bevat over de lokale aanwezigheid van Duitse troepen in 1914.

Herinneren we eraan dat al deze foto's op onze website kunnen worden geraadpleegd: www.cegesoma.be.

Chantal Kesteloot

Het SOMA verhuist

Eind 2003 verhuist het SOMA van de Wetstraat naar de Luchtvaartsquare te Anderlecht.

We zullen u daarover ten gepaste tijde uitgebreid informeren. Toch willen we nu al meegeven dat onze collecties omwille van de verhuis, tussen 31 oktober 2003 en 31 maart 2004 slechts zeer gedeeltelijk zullen kunnen geconsulteerd worden.

Bibliotheek

De bibliotheek van het SOMA: steeds verder uitgebouwd

De verantwoordelijken van de sector bibliotheek kunnen alleen maar blij zijn met de resultaten van het voorbije jaar. In 2002 werden namelijk zo'n 3.325 beschrijvingen van boeken, licentiaatsverhandelingen, en specifieke artikels in de collectie ingevoerd. Meer dan 730 van die werken zijn recent, de rest komt van schenkingen en legaten of werd in antiquariaten aangekocht.

Enkele punten verdienen een aparte vermelding. Wat in voorgaande jaren al kon worden vastgesteld, deed zich bij de 'oogst' van 2002 in nog sterkere mate voor: het aandeel van publicaties met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog in de enge zin van het woord blijft dalen en dat helaas niet met een belangrijke stijging van het aantal studies over 1914-1918 tot gevolg. Ondanks regelmatige prospectie van wat er in het buitenland verschijnt, ligt het aantal nieuwe boeken over de periode 1939-1945 niet boven 50 %. Recent verworven studies hebben vaak wel betrekking op de periodes onmiddellijk voor of na de oorlog (interbellum, bevrijding, heropbouw...) of op tijdvakken die er min of meer aan gekoppeld zijn. Het onmiskenbare elan in het onderzoek naar de Grote Oorlog (zoals werd aangetoond door het succes van het internationaal colloquium "14-18. Een totale oorlog?", van 15 tot 17 januari 2003, mee georganiseerd door het SOMA), leverde echter geen noemenswaardige verhoging van dat aandeel op. Het *Historial* van Péronne

draait weliswaar op volle toeren en er konden enkele detailstudies worden verworven, maar dat volstond niet om de leemte van onze collecties terzake wegte werken. Belangrijker, zowel in kwalitatief als in kwantitatief opzicht, waren de aanwinsten verworven dankzij Benoît Majerus en Toon Vrints, als onderzoekers verbonden aan het SOMA-project "Oorlog en geweld". Op basis van hun voorstellen kochten we verschillende titels aan met betrekking tot het onderzoek naar de taak van de politie in oorlogstijd, maar ook over geweld in de steden en de toename van de criminaliteit tijdens die periodes. Wat in de recente historiografie ontbrak, konden we tot op zekere hoogte in antiquariaten vinden. Enkele maanden terug werd ook de bibliotheek van het Antwerpse Vredescentrum in bewaring gegeven. Die bevatte meerdere honderden titels – boeken en brochures – over zowel de eerste Duitse bezetting van België als over het lot van de Belgische vluchtelingen in Groot-Brittannië en in Nederland. Bovendien konden we dankzij de bemiddeling van een dierbare vriend van het Centrum, Jean Van Lierde, een behoorlijk grote collectie verwerven afkomstig van het voormalige *Maison de la Paix* te Namen. Een aantal publicaties daaruit waren des te interessanter omdat het ging om een reeks wetenschappelijke studies die in de jaren twintig werden uitgevoerd onder auspiciën van de *Carnegie Foundation* met betrekking tot de sociale toestand in bezet België tijdens de Eerste Wereld-

oorlog (bevoorrading van het land, deportatie van arbeiders, het activisme,...).

Ook voor het interbellum trachten we de lacunes in onze collecties op te vullen. Ook daar zijn giften van belang. Mevrouw Sermeus uit Sint-Katelijne Waver schonk het Centrum volledige reeksen van vooral Vlaamse tijdschriften die in onze collectie ontbraken. Mevrouw Mariën-De Belder uit Mechelen gaf een aantal juridische naslagwerken, die in de eerste plaats voor de rechts- en de instellingengeschiedenis van belang zijn. Punctuele vragen van lezers of collega's van andere documentatiecentra (bijv. over schadevergoeding voor vernielde huizen bij bombardementen) maken ons attent op het belang van dergelijke juridische studies.

Met geduld en heel wat doorzettingsvermogen, zal het op lange termijn misschien mogelijk zijn de leemtes weg te werken. Meer dan ooit lijkt het gepast om een beroep te doen op de vrijgevigheid van de Vrienden van het Centrum. Minder voor de schenkingen die ze zouden kunnen doen, dan voor hun interessante contacten en de informatie over boeken die ons dat zou kunnen opleveren.

Onze bibliotheek wordt voortdurend uitgebreid. In een twaalfstal jaar groeide ze aan met meer dan 20.000 eenheden.

Toch hangen er onweerswolken boven ons werk. Spijts dat de overvloedige oogst en de redelijk mooie vooruitzichten voor de boeken, zal een in de loop van de volgende maanden voorziene verhuis naar een nieuwe (meer definitieve en voor het stockeren van onze collecties beter

geschikte) locatie ongetwijfeld een aantal problemen doen ontstaan. Het is hier niet de plaats om daarop in te gaan, maar dit nieuwe gegeven zal ongetwijfeld gepaard gaan met de nodige moeilijkheden of zelfs structureel een en ander in vraag stellen. Voor het SOMA zal het alleszins het einde van een tijdperk betekenen.

Een veel te vroeg overlijden

Moet het echter gezegd dat deze materiële omstandigheden gerelativeerd dienen te worden? Bovendien lijken ze onbeduidend wanneer een kleine ploeg als de onze één van haar vrijwillige medewerkers verliest. Enkele weken terug namelijk overleed **Francis Liégeois** aan 'een slepende ziekte', zoals men dat zegt.

Liégeois was tijdens zijn jeugd jaren in Henegouwen sterk onder de indruk geraakt van de bombardementen in zijn streek op het einde van de bezetting. Zijn belangstelling voor de laatste wereldoorlog moest hem wel naar ons leiden. Zijn taak bestond erin persknipsels te ordenen en te inventariseren en hij deed

dat systematisch, nauwkeurig en met een vleugje humor. Hij was een efficiënt, discreet en vriendelijk medewerker. We denken met treurnis aan hem terug.

De media vandaag en de herinnering aan de wereldoorlogen

Zoals we vroeger al eens vermeldden, speurt het bedrijf Auxipress op onze vraag met argusogen de Belgische dagbladen en tijdschriften af naar alle artikels over de Tweede Wereldoorlog. Zo krijgen we elke week verscheidene, soms kwalitatief erg verschillende bijdragen over onderwerpen waarrond onze instelling regelmatig onderzoek doet : herdenkingen, verjaardagen van oorlogsgebeurtenissen (bevrijding, val van nazi-Duitsland, de invasie van 1940,...), getuigenissen, polemieken waarin het collectief geheugen een rol speelt (wapenstilstand, de “zaak Sauwens”, de zaak Goldhagen en de teruggave van joodse goederen,...), vergeten springladingen, schadeloosstellingen,... Van de documentatie die ons zo bezorgd wordt, worden ook

maandelijkse ‘barometers’ opgesteld met de vermelding van het minimum aantal personen dat die informatie leest, het aantal artikels per blad en een uitsplitsing van die artikels volgens regio en taal. Met deze statistische gegevens kan men beter begrijpen welke interesse de berichtgeving over de wereldoorlog in de loop van een jaar nog opwekt bij de publieke opinie. Het laat eveneens toe de impact te bepalen van een perscampagne rond een thema dat in min of meerdere mate bij die periode aansluit. Is het nodig te doen opmerken dat in de loop van een ‘normaal’ jaar (zoals 2002), zonder een grote speciale viering, zonder spraakmakende debatten, bij de redacties enkel opvallende interesse voor het thema vast te stellen was in de maanden april en mei (ontdekking van de nazi-kampen en verjaardag van het einde van de oorlog), en in september (herinnering aan de vreugde bij de bevrijding). Het zou natuurlijk interessant zijn te beschikken over deze ‘barometers’ over een periode van een tiental jaar om te zien hoe de media omgaan met de herinnering aan de oorlog naarmate de betrokken generaties verdwijnen.

Alain Colignon

Nieuws uit de bevrijde wereld... Het Belgische filmjournaal van 1941 tot 1946

In de jaren veertig beleefde het in de bioscoop vertoonde filmjournaal, de enige vorm van audiovisuele berichtgeving toen, zijn hoogtepunt. In sommige bioscoopzalen, zoals de *Cinéac*'s, werden uitsluitend filmjournaals vertoond. De film, in die tijd een populaire kunstvorm, was voor de toeschouwer vaak het enige venster op de wereld. De bioscoop speelde dan ook een belangrijke rol in de beeldvorming en de visuele perceptie van de gebeurtenissen. Bijgevolg hadden de filmjournaals de bedoeling om te informeren en te ontspannen, maar ook om te overtuigen. Wat in vredestijd diende om ideeën te verspreiden en gebeurtenissen te verslaan, werd in oorlogstijd een ideaal propaganda-instrument. In 1941 richtte P.-H. Spaak, minister van Buitenlandse Zaken te Londen, een filmdienst op bij de diensten voor propaganda en informatie. Deze diensten die in 1942 onder voogdij van A. Delfosse (minister van Informatie en Propaganda) kwamen, werden geleid door M. Schreiber die alle propaganda van de Belgische regering coördineerde. Gedurende de hele oorlog zou de filmdienst speelfilms, documentaires en nieuwsberichten maken om België aan de geallieerde wereld voor te stellen. Louis-Raoul Bogaerts, voor de oorlog de PR-man van *Paramount* voor België, werd belast met het maken van nieuws-items over de Belgische deelname aan de oorlog. Hij stelde een *film unit* samen met het oog op het filmen van de militaire operaties tijdens de bevrijding van België.

Die films werden via de diplomatieke diensten in de bevrijde landen verspreid en soms ook clandestien in België.

De verschillende instanties die in Londen de naoorlog voorbereidden, waren voortdurend bezig met de problematiek van de media bij de bevrijding. De Belgische regering kon de interpretatie van de gebeurtenissen niet overlaten aan cineasten en privé-producers. Ze bracht de bioscoopjournaals onder haar controle door de vorming van een monopolie en door ze voor nationale propaganda te gebruiken. De geallieerde regeringen sloten een overeenkomst voor de oprichting van een nieuwsmagazine dat bij de bevrijding in de bevrijde landen zou worden uitgezonden. Van 15 september 1944 tot 28 december 1945 had *Le Monde libre*, dat volledig in Londen gemonteerd en van commentaar voorzien werd, het monopolie op de bioscoopjournaals in ons land. De distributie was in handen van de *Allied Information Service* (AIS). In de journaals kwamen zowel internationale als nationale onderwerpen aan bod. Het geallieerde monopolie en de oprichting van een controledienst die afhing van het ministerie van Landsverdediging leidden al snel tot polemieken in Belgische filmkringen. De Belgische filmers wou zijn prerogatieven terug en zijn vrijheid van meningsuiting heroveren.

Sinds oktober 2002 loopt op het SOMA, in samenwerking met het Koninklijk

Belgisch Filmarchief (KFA), een onderzoek naar het filmjournaal. Het filmarchief beschikt over een enorme collectie fictie- en non-fictiefilms, documentaires, filmjournaals,... De meeste werden vanuit een puur technisch oogpunt bestudeerd (materiële toestand van de drager, duur, productiejaar, productiemaatschappij,...) maar een geschiedkundige benadering van deze films is onontbeerlijk gebleken. In tegenstelling tot geschreven bronnen, is het beeld een door de historici lange tijd verwaarloosde bron die vaak enkel ter illustratie van de tekst gebruikt werd. Nochtans is het beeld, als gevolg van de samenstelling uit beeld en geluid, drager van een boodschap en getuige van een tijd. Wil men de 20ste eeuw begrijpen, dan moet men gebruik maken van foto's en (audio)visuele documenten. De problematiek van de weergave van de gebeurtenissen via de filmjournaals van bij de bevrijding en van de inzet ervan in de Belgische samenleving past in de logica van deze aanpak.

De film is een aparte en unieke bron die met de nodige omzichtigheid behandeld moet worden door specialisten van het Koninklijk Belgisch Filmarchief. De kopieën van *Le Monde libre* staan op (ontvlambare) nitraatfilm; wanneer men

een kopie wil bekijken, dan moet die eerst worden geconverteerd naar een meer stabiele drager.

Dit onderzoek draait rond twee problemen: het eerste betreft de analyse van de nieuwsbeelden van *Le Monde libre*. Alle visuele en geluidselementen moeten worden ontleed : de inhoud van het beeld, de kadrering, de montage, de tekst, de muziek en de hele encenering van de gebeurtenis, de opeenvolging van de beelden, de keuze van onderwerpen en beelden. Het is de bedoeling gebeurtenissen en personen te identificeren, maar vervolgens de nieuwsbeelden ook in hun algemene historische context te plaatsen en alle stappen van hun realisatie te analyseren. Bij de tweede problematiek gaat het om het situeren van de beelden ten aanzien van productie (geschiedenis en ideologische kleur van de persgroep, technisch personeel,...) en distributie (vereniging van distributeurs, regeringscontrole en -censuur,...).

Die films vormen dus een volwaardige bron die onontbeerlijk is om de evolutie van de publieke opinie(s) op het einde van de oorlog te begrijpen. De dagelijkse beeldenstorm op ons TV-scherf is geen uitvinding van de 21ste eeuw...

Bénédicte Rochet

Op 17 december 2002 ontving onze collega **Lieven Saerens** de prijs van de Hubert Pierlot Stichting voor zijn uitgegeven proefschrift *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking. 1880-1944*. De publicatie verscheen bij uitgeverij Lannoo en zal in januari 2004 ook in een Franse vertaling te verkrijgen zijn bij uitgeverij Labor. Intussen ontving Lieven Saerens op 7 mei voor zijn studie ook de Provinciale Prijs voor Geschiedenis van de Provincie Antwerpen.

De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945

Het project “inlichtingsdiensten” is zijn derde jaar ingegaan. Het ligt in de bedoeling om niet enkel organisatie en methodes, maar ook het sociaal weefsel te bestuderen van die bijzondere vorm van verzet die spionage is. Met dat doel hebben we een omvangrijke gegevensbank aangelegd, samengesteld uit sociologische gegevens afkomstig uit een aanzienlijk staal (20 %) van de persoonsdossiers van de inlichtingsagenten die erkend werden door de Administratie van de Staatsveiligheid. Deze databank is nu al enkele maanden voltooid. Zo krijgt ons onderzoek een stevige kwantitatieve basis, waardoor we de evolutie in het profiel van de gerekruteerde agenten vanuit verschillende invalshoeken kunnen bestuderen of de grote verscheidenheid inzake engagement in de verschillende regio’s van het land kunnen vaststellen. Bij vergelijking met totaal andere bronnen, afkomstig van de actoren zelf, bleek

al meermaals de grote betrouwbaarheid van de op die manier verkregen resultaten. Autobiografieën, dagboeken en interviews verschaften ons even vele getuigenissen van persoonlijke ervaringen en van de motivatie van de inlichtingsagenten.

Ons onderzoek gaat ook over de historische voorlopers van deze spionageactiviteit. Bijzonder voor België is namelijk dat er een generatie eerder gelijkaardige inlichtingsnetwerken waren ontstaan. Door een volledig overzicht op te maken van de spionage in België in 1914-1918 kunnen we zowel vergelijkingen maken als de continuïteit vaststellen die op het vlak van de inlichtingsdiensten in het interbellum kon ontstaan. Een lezing hierover tijdens het colloquium *Een totale oorlog ? België en de Eerste Wereldoorlog* gaf ons al de kans een beknopte balans op te maken van deze eerste uiting van spionage in bezet België.

Emmanuel Debruyne

Het documentatiecentrum van het Joods Museum van Deportatie en Verzet

Het Joods Museum van Deportatie en Verzet (JMDV) schonk aan de bibliotheek van het SOMA een collectie boeken. Bij het JMDV staat de museumfunctie centraal. Minder bekend is dat het JMDV een documentatiecentrum (bibliotheek, archief) heeft, dat open staat voor het publiek. Het centrum is toegankelijk van maandag tot donderdag van 8.30u tot 16u en op vrijdag van 8.30u tot 12u. Vooraf een afspraak maken is noodzakelijk: tel.: 015/29.06.60; e-mail: infos@cicb.be. Het JMDV is gevestigd in de voormalige Dossinkazerne, Goswin de Stassartstraat 153, 2800 Mechelen.

Geweld en wereldoorlog

Geweld heeft een geschiedenis. De historicus moet zich positioneren tegenover de statische opvatting dat de rol van ‘geweld’ in de menselijke samenleving onveranderlijk is en geheel verankerd is in de biologische hardware van de mens. Natuurlijk is de biologische factor van groot belang, maar hij verklaart onvoldoende de opmerkelijke variatie in de aanwending van geweld gespreid in tijd en ruimte. Door te zoeken naar verklaringen kan de historicus op dit punt zijn inbreng doen. Het is erg opvallend dat het vooral specialisten van het *Ancien Régime* zijn die tot dusver de wisselende positie van geweld in de samenleving intensief bestudeerd hebben. Toch lijken de contemporaine historici de laatste jaren hun relatieve achterstand in ras tempo in te halen. Het besef van het uitgesproken bloedige karakter van de voorbije eeuw is aan deze hernieuwde belangstelling vanzelfsprekend niet vreemd.

Het was in dit licht dat het SOMA begin 2001 het project “Geweld en wereldoorlog” opstartte. Concreet richt mijn onderzoek zich op de stad Antwerpen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, waarbij twee pistes uitgewerkt worden. Het eerste spoor bestaat uit de wijkgebonden analyse van het ‘alledaagse’ geweld op lange termijn aan de hand van steekproefjaren,

waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar de versturende werking van de oorlog (‘brutalisering’). De beperkte focus op het niveau van de wijk maakt een goede situering van de vaststellingen in de sociale context mogelijk, wat noodzakelijk is voor een goed begrip van het geweld (cf. C. Geertz). Door een beperkt aantal wijken met een divers sociaal profiel in de analyse te betrekken, wordt de studie van de betekenis van geweld in de stedelijke samenleving mogelijk. Bovendien kan hierdoor bijgedragen worden tot een betere kennis van het fenomeen ‘buurt’, wat voor de twintigste eeuw amper het voorwerp van historische reflectie vormt.

In het tweede luik wordt dieper ingegaan op drie gelijkvormige cases, gelieerd aan het begin en einde van een oorlogssituatie. Het betreft de anti-Duitse rellen in 1914 en de bevrijdingsperikelen in 1918 en 1944/45. Gewapend met de inzichten uit de historische antropologie (met name met betrekking tot de charivari), wordt een analyse van deze gewelddadige collectieve acties gemaakt. Vanzelfsprekend zullen de resultaten ervan geconfronteerd worden met de inzichten voortgekomen uit de wijkanalyse om deze ‘eenmalige’ gebeurtenissen te kunnen contextualiseren.

Antoon Vrints

Benoît Majerus kreeg de ‘Herman Diederiks’-prijs 2002 voor een studie over de prostitutie in Brussel tijdens de Eerste Wereldoorlog. Elk jaar bekroont de *International Association for the History of Crime and Criminal Justice* een origineel artikel over de geschiedenis van criminaliteit en strafrecht in de brede zin van het woord, geschreven door een jong onderzoeker. Het werk zal gepubliceerd worden in het volgende nummer van het tijdschrift *Crime, Histoire & Société*.

Oorlog en politie in Brussel

Het onderzoek in het kader van het project “Geweld, criminaliteit en oorlog, een vergelijkende aanpak van de twee wereldoorlogen”, gefinancierd door de DWTC, gaat nu zijn derde jaar in. De gekozen invalshoek, de gemeentelijke politie van Brussel tijdens de twee bezettingen, laat toe de vele continuïteiten tussen beide periodes te belichten:

- de bijzondere belangstelling van de bezetter om de ordediensten te controleren;
- de centralisering van de 16 (respectievelijk 19) politiekorpsen in het kader van een Groot-Brussel (reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog);
- het politiewerk is één van de meest omstreden terreinen in de relatie tussen bezetter en de Belgische administratie;

- aanzienlijke bewegingsruimte in de praktijk.

Voor de praktische uitvoering maak ik gebruik van de rijke politiearchieven die bewaard worden in het Stadsarchief Brussel (SAB). Deze dossiers zijn jammer genoeg nog niet geïnventariseerd en lijken afkomstig van de Centrale Divisie van de gemeentelijke politie. Ze laten een analyse toe van de dagelijkse politiepraktijk, die in België, zeker voor wat de oorlogsperiodes betreft, nauwelijks bestudeerd werd. De archieven van het SOMA, het Auditoraat-generaal en het ARA en buitenlandse archieven te Parijs, Berlijn en Freiburg zorgen voor aanvullende gegevens.

Benoît Majerus

*Brusselse
politie,
1943
(Foto
SOMA).*

Geschiedenis van de Belgische diamantnijverheid tijdens de Tweede Wereldoorlog

De studie van de lotsbestemming van de Antwerpse diamantnijverheid tijdens de oorlog werd in de nummers 35 en 37 van het *SOMA-berichtenblad* reeds in zijn verschillende facetten voorgesteld.

Centraal hierbij stonden: de reorganisatie van de sector naar corporatistische principes en naar oorlogseconomische noden; de beroving van de joodse diamantairs en het behartiging van de belangen van de sector door de Antwerpse, nationale en koloniale hoogwaardigheidsbekleders buiten het bezet gebied. In de loop van het jaar 2002 echter, bood de studie eveneens de kans om een aantal aanverwante thema's aan te raken.

Zo leidde de studie van de naoorlogse restitutie van ontvreemde diamanten – een studie in opdracht van de toenmalige Belgische Studiecommissie Joodse Goederen – tot de vaststelling dat Amerikaanse bezettingsautoriteiten in het verslagen Duitsland slechts met grote terughoudendheid ingingen op Belgische verzoeken tot restitutie van dit strategisch product. Diamanten van geringe kwaliteit werden als uiterst hard slijp- en boormiddel inderdaad zeer gegeerd in de industrie. In het kader van de Koude Oorlog steeg de vraag naar dit product merkbaar. De Koreaanse crisis noopte de VS tot het aanleggen van een strategische reserve terwijl de Duitse economie moest aangezwengeld worden om een dam op te werpen tegen het communisme. Daarom moesten de Belgische overheden en de vertegenwoordigers van de diamantnijverheid bijna 4 jaar (februari 1947-oktober 1950) hard onderhandelen vooraleer het pleit in hun voordeel kon worden beslecht. De neerslag van deze studie is te vinden in de *Bijdragen de tot de Eigentijdse Geschiedenis*:

“‘Claim 13765B-Industrial Diamonds’ - De restitutie van ruwe industriediamanten aan de Belgische diamantsector en de grenzen van de Amerikaanse goodwill 1945-1951”, *BEG* nr 10, oktober 2002.

Een ander zijspoor dat werd ontwikkeld is de in mei 1940 ontstane diamantdiaspora. Er was vooraf afgesproken dat de sector in het geval van een Duitse agressie naar Frankrijk overgeheveld zou worden. Menig diamantair en diamantbewerker, maar ook de vertegenwoordigers van de koloniale diamantextractieonderneming Forminière, trokken dan ook naar Zuid-Frankrijk. Daar waren evenwel geen toereikende maatregelen genomen voor hun ontvangst. Vanuit Frankrijk vluchtten de diamantairs en een aantal diamantbewerker verder naar verschillende bestemmingen: soms naar andere diamantcentra, waar soms ruwe diamant beschikbaar was, of in een aantal gevallen ook naar Palestina in de hoop dat zij er zouden kunnen bijdragen tot de oprichting van een joodse staat. In al deze vluchtoorden ontwikkelden vooral de joodse diamantairs nieuwe diamantcentra of droegen zij in niet geringe mate bij tot de uitbouw van bestaande centra. Deze centra zouden echter een reële dreiging betekenen voor de concurrentiepositie van de naoorlogse Antwerpse diamantnijverheid. Deze versnippering luidde dan ook de huidige tendens in tot delokalisatie van de diamantbewerking in Antwerpen. Een artikel over dit onderwerp wordt gepubliceerd onder de titel “De Antwerpse diamantdiaspora tijdens de Tweede Wereldoorlog”, Jaarboek NIOD, Thema-nummer Oorlog en economie, Amsterdam 2003.

Eric Laureys

Een analyse van het Belgische uitwijzingsbeleid (1875-1975) met bijzondere aandacht voor de invloed van de beide Wereldoorlogen

1. Een onderzoek van het wetgevend kader

Een jaar onderzoek naar het Belgische uitwijzingsbeleid heeft de brede contouren van dit onderdeel van het vreemdelingenbeleid in kaart gebracht. In de loop van deze honderd jaar is er een evolutie van het beklemtonen van de rechten eigen aan het Belg-zijn naar het beklemtonen van de mensenrechten die voor iedereen, dus ook vreemdelingen gelden. De wijze waarop de mensenrechten als een bescherming tegen een almachtige staat fungeren verandert ingrijpend gedurende deze eeuw. De macht van de uitvoerende macht over de vreemdeling, weliswaar gecontroleerd door de rechterlijke macht, neemt doorheen de bestudeerde periode sterk toe. Deze machtstoename wordt afgezwakt voor de ingezetenen vreemdelingen. Een aanhoudend verblijf in België ontrekt de vreemdeling in enige mate aan de versterkte invloed van de staat.

De wetgevende macht heeft in momenten van nood, zowel in 1918 als in 1939 en 1944, de bescherming van de individuele vrijheid van alle ingezetenen, vreemdeling of Belg als basisprincipe van de liberale rechtstaat, tijdelijk prijsgegeven voor een meer slagvaardige staat. De versterking van het staatsgezag over de vreemdeling was na de Tweede Wereld-

oorlog blijvend met haar codificatie in de vreemdelingenwet van 1952. Deze wet vastgelegd op het hoogtepunt van de Koude Oorlog bleef van kracht tot 1980 en kende de uitvoerende macht een tot dan toe, in vreedstijd ongekende macht over de vreemdelingen in België toe.

2. Een onderzoek naar het beleid

Het onderzoek spitst zich niet enkel toe op de regelgeving, maar analyseert ook het gebruik dat de uitvoerende macht maakt van de bevoegdheid haar verleend door het Parlement. Een exploratief onderzoek werd opgezet voor de periode 1871-1895. Er wordt nagegaan waarom tot uitwijzing werd beslist, wie er uitgewezen werd en wat de effectiviteit van de uitwijzingsbeslissing was.

Deze analyse wijst op een radicalisering van het uitwijzingsbeleid in het laatste kwart van de negentiende eeuw, met de eerste helft van de jaren 1890 als versnellingsmoment. De versnelling is het gevolg van ingrijpende maatschappelijke veranderingen, met onder meer een heroriëntering van het politieke bedrijf. De toenmalige economische depressie en in het bijzonder haar politieke uitdrukking, de arbeidersopstand van 1886, is de katalysator voor de doorbraak van de sociale staatsinterventie. De versterkte penetratie van de staat in de samenleving

Merksplas, transit of disciplineringsoord voor ongewenste immigranten vanaf 1892... tot vandaag (Foto GEVANGENISMUSEUM MERKSPLAS).

leidt tot een nieuwe scheidingslijn binnen de samenleving. Belgen worden onderscheiden van buitenlanders, waarbij enkel de Belgen onder de “bescherming” van de staat worden genomen. Wanneer ter betegeling van binnenlandse migratie van werklozen de Minister van Justitie Lejeune een curatieve en repressieve

strategie ontwikkeld, worden de werkzoekende immigranten, maar ook buitenlandse sekswerkers onderwerp van de eerste experimenten in een repressief immigrantenbeleid. Deze versnelling is evenwel slechts een versterking van de modernisering van het immigratiebeleid dat haar kiemen heeft in de jaren 1870.

Frank Caestecker

In het dossier “**Kinderen van verzetslui of collaborateurs: opgroeien zonder vader of moeder**” bij het *Berichtenblad* nr. 37 kon u de eerste resultaten van ons onderzoek lezen. Het vervolg daarvan moet in de loop van 2004 aanleiding geven tot een meer volledige studie. Indien u nog wil getuigen, onder welke vorm dan ook, neem dan gerust met ons contact op.

Isabelle Ponteville & Chantal Kesteloot

Een eerste succes voor de operatie ‘Telefoonboeken’ !

In het vorige nummer deden we een oproep om onze collectie aan te vullen met oude telefoonboeken. Verschillende lezers reageerden positief waardoor we enkele van die zeldzaam geworden gidsen hebben kunnen verwerven.

Op 11 juni 2002 maakte de heer **Albert Guyaux** twee volumes van de officiële RTT-telefoongidsen uit 1951-1952 over. Het eerste bevat een op straatnaam geordend overzicht van de abonnees in Brussel, Antwerpen, Charleroi, Gent, Luik en Verviers. In het tweede zijn de abonnees geordend volgens hun beroep.

Enkele dagen later deed de heer **O. Brouhier** het voorstel om ons een exemplaar te schenken van de *Annuaire administratif et judiciaire* uit het jaar 1948. Daarbij zaten een volume van de *Recueil d’Adresses de Belgique* uit 1941 waarin de leden van de hogere kringen alfabetisch zijn geordend en een ander waarin deze enkel voor Groot-Brussel op basis van hun adres geordend zijn.

Op 4 september 2002 kregen we een nieuw voorstel, ditmaal van **M. Magritte de Liberchies**. Die had net op de valreep een telefoonboek uit 1939 voor de provincies Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Limburg en Antwerpen gered.

Tenslotte schonk de heer **Colson** van de elektronische boekhandel *La mémoire des Siècles* ons de *Annuaire médical belge* van 1938.

We danken de heren Guyaux, Brouhier, Magritte en Colson van harte voor hun belangrijke bijdrage.

Het spreekt voor zich dat het SOMA geïnteresseerd blijft in andere aanwinsten, vooral uit het interbellum en de bezettingsperiodes.

Emmanuel Debruyne

~ ~ ~

Nieuwe collega's

Twee nieuwe collega's hebben ons op 1 januari 2003 als attaché vervoegd in het kader van een DWTC-project over het verzet in Vlaanderen (zie artikel).

Karolien Steen (°18.01.1979) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent en wijdde haar eindverhandeling aan Engelse propaganda tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daarna studeerde ze nog cultuurwetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel.

De verhandeling van **Jan Laplasse** (°03.08.1974), eveneens afgestudeerd aan de Universiteit Gent als licentiaat geschiedenis, droeg als titel “Veurne, een kleine provinciestad tijdens Wereldoorlog II. Een bijdrage tot de geschiedenis van het verzet in de Westhoek”. Na zijn opleiding Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer aan de Vrije Universiteit Brussel was hij als documentalist verbonden aan de Katholieke Hogeschool Kempen. Nadien deed hij ervaring op als archivaris bij het Archief en Documentatiecentrum Witte Brigade (Fidelio) te Antwerpen en als wetenschappelijk medewerker bij het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis te Gent. Hij realiseerde meerdere inventarissen (Witte Brigade Fidelio en socialistische coöperaties in Vlaanderen).

Verzet in Vlaanderen

Op 1 januari 2003 ging het DWTC-project “Verzet in Vlaanderen” van start, een gezamenlijk initiatief van de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de UG (prof. dr. **Bruno De Wever**), het Soma en het archief- en documentatiecentrum Witte Brigade (Fidelio). Het project wil wetenschappelijke analyse, bewaring van cultureel erfgoed en objectivering van het maatschappelijk debat combineren. De idee is gegroeid vanuit de vaststelling dat er - niettegenstaande de recente toevloed aan wetenschappelijke werken over de Tweede Wereldoorlog met nieuwe invalshoeken - nog steeds grote lacunes bestaan voor wat betreft de historiografie van het verzet. Anderzijds is ook al voldoende gebleken dat de archieftoestand niet bepaald in het voordeel speelt van de geïnteresseerde onderzoeker.

In concreto willen de initiatiefnemers dus klaarheid scheppen in de bronnen en een algemene synthese brengen van de rol en de betekenis van het verzet in Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De focus op Vlaanderen (Brussel inbegrepen) was hierbij een bewuste en noodzakelijke afbakening. Niet enkel naar het archieflandschap toe, maar vooral ook binnen het nog uit te voeren wetenschappelijk onderzoek, zal deze keuze een duidelijke blinde vlek opvullen en een eerste stap vormen in het herstel van het relatieve onevenwicht dat momenteel bestaat ten opzichte van de verzetshistoriografie in Franstalig België. In elk geval moet een analyse van het verzet in Vlaanderen gebeuren binnen een ‘Belgische’ context

en moet ze het louter regionale en beschrijvend-organisatorische niveau overschrijden, wil ze een equivalent vormen voor de bestaande toonaangevende werken van José Gotovitch (Communistische Partij van België, 1940-1944) en Fabrice Maerten (Henegouwen).

Het project wordt uitgevoerd door twee voltijdse onderzoekers. **Karolien Steen** studeerde geschiedenis (UG) en cultuurwetenschappen (VUB). **Jan Laplasse** is eveneens historicus (UG) en studeerde daarna nog af in de GGS Archivistiek en Hedendaags documentbeheer. Een werkgroep, samengesteld uit leden van de drie initiatiefnemende instellingen, zorgt voor de nodige wetenschappelijke ondersteuning.

In een eerste fase van dit onderzoeksproject (2003) wordt gewerkt aan een elektronische bronnengids met databank, gebaseerd op de archiefmodule van het geautomatiseerde ontsluitingssysteem *Pallas*. Geografisch wordt deze gids afgebakend tot Vlaanderen en Brussel. Inhoudelijk ligt de nadruk op het verzet, zijn wortels, zijn mensen en organisaties en zijn naoorlogse gevolgen. De databank zal archiefbeschrijvingen geven per bewaarplaats (Soma en daarbuiten) maar laat ook toe met diverse zoekstrategieën virtuele verzetscollecties in kaart te brengen. Naast het inventariseren van gekende en minder gekende bronnen met betrekking tot verzet wil het Soma ook actief prospectie verrichten. Wie verzetsarchief of archief van verzetsmensen in

privé-bezit wil signaleren, kan best
contact opnemen op het telefoonnummer
(02/287.47.85) of mailen met één van de

beide onderzoekers
(jan.laplasse@cegesoma.be of
karolien.steen@cegesoma.be).

Jan Laplasse & Karolien Steen

Prijs “Stichting Geheim Leger” – Reglement

De letterkundige prijs waarvan sprake in Artikel 2 van de statuten van de Stichting Geheim Leger” is begiftigd met de som van (minstens) 1.000 Euro.

Deze prijs wordt om de **twee jaar** uitgereikt als beloning voor de auteur(s) van een wetenschappelijke geschiedschrijving over personen, feiten of gebeurtenissen waarbij het Geheim Leger of het Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) een rol speelde. De ingediende werken moeten geschreven zijn in één van de twee landstalen. De auteurs moeten de Belgische nationaliteit hebben.

Toekenning van de Prijs

De prijs wordt vanaf 2004, om de twee jaar, in de maand november, toegekend aan het beste werk dat ter beoordeling werd ingestuurd. De manuscripten of de sinds minder dan vijf jaar gepubliceerde werken moeten **voor 1 januari 2004** ingediend worden op het Secretariaat van de Stichting (c/o F. Alderweireldt, Jules Cesarlaan 14, 1150 Brussel). De jury kan beslissen de Prijs niet toe te kennen of te verdelen onder meerdere laureaten.

De Jury

De jury bestaat uit drie tweetalige Beheerders van de Stichting Geheim Leger die aangeduid worden door de Beheerraad van de stichting. Het staat de jury vrij een beroep te doen op specialisten om hun advies in te winnen.

De beslissingen van de jury moeten genomen worden met eenvoudige meerderheid der stemmen.

Er kan geen beroep aangetekend worden.

Workshop “Vluchtelingen uit Nazi-Duitsland, de grenzen van het asiel”

Het SOMA organiseert van 15 tot en met 17 januari 2004, onder meer in samenwerking met de VUB (prof. E. Witte), de UG (prof. H. Balthazar), het Goethe-Instituut en de Koninklijke Vlaamse Academie van België, een internationaal seminarie rond de opvang in Europa van vluchtelingen uit Nazi-Duitsland. Dit seminarie, waaraan experts uit binnen- en buitenland deelnemen analyseert op een comparatieve wijze het vluchtelingenbeleid van de Europese liberale staten gedurende de jaren dertig. Hierbij zal er zowel aandacht gaan naar het toelatingsbeleid, als naar de relatie publiek en privaat bij de opvang van vluchtelingen. Het vluchtelingenbeleid was, zeker toen, een gedeelde verantwoordelijkheid van staat en maatschappij. Ook de dynamiek van de uitwijzingsambities van het nazi-regime

en de mate waarin deze beleidsintenties gerealiseerd werden is een thema van dit seminarie. Dit seminarie wil de nieuwe inzichten in de historiek van het vreemdelingenbeleid en in de uitsluitingsdynamiek van het nazi-regime samenbrengen. De comparatieve aanpak maakt dat het nationale kader waarin deze onderzoeken zich nog situeren wordt overstegen en dat nieuwe inzichten worden bereikt die samenhangen met het globale karakter van vluchtelingenstromen.

In de afsluitende sessie op zaterdag 17 januari 2004 wordt deze historische ervaring gesynthetiseerd en geconfronteerd met de hedendaagse immigratieproblematiek. Personen die geïnteresseerd zijn aan dit seminarie deel te nemen kunnen zich richten met het SOMA (e-mail: frank.caestecker@cegesoma.be - tel.: 02/287.48.11 - fax: 02/287.47.10).

Frank Caestecker

De *Acta* van het colloquium ‘*Oorlog en economie*’ dat het SOMA eind november 2002 organiseerde zullen uitgegeven worden in het nummer 14 van het *Jaarboek* van onze collega’s van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Het boek zal in oktober 2003 verschijnen.

Inlichtingen:
Dirk Luyten – dirk.luyten@cegesoma.be

De wegen van de herinnering

Op 30 september 2002 werd de website **wegen van de herinnering** officieel opgestart. Dit project was één jaar eerder door het *Mémorial de Caen* opgestart en verenigde zes Europese instellingen – waaronder het SOMA – die hun kijk op het verleden en op de herinnering eraan wilden confronteren met die van hun Engelse, Franse, Belgische, Spaanse, Duitse en Italiaanse burens. Voor elk land werden symbolische plaatsen van de twee wereldoorlogen en van de Spaanse burgeroorlog geïnventariseerd en becommentarieerd.

Intussen is de aan pers en overheden voorgestelde pilootversie van de website *on line*. Er wordt nog volop aan gesleuteld: geleidelijk aan worden illustraties en vertalingen toegevoegd wat er op termijn een aantrekkelijk en goed gedocumen-

teerd instrument van zal maken. Via de goed bewegwijzerde navigatie kan de internaut makkelijk de historische gegevens vinden over een bepaalde ‘plaats van herinnering’ die het toneel vormde van een episode of een maatschappelijk verschijnsel in verband met één van de vermelde oorlogen. De historische gebeurtenissen worden beknopt beschreven en geïllustreerd. Een hyperlink brengt de surfer bij toeristische informatie over de ‘herdenkingsplaatsen’ die met de gebeurtenis verbonden zijn of in voorkomend geval aangeeft dat die er niet zijn.

Website:
www.lescheminsdelamemoire.net. Voor de Nederlandstalige versie klikt men eerst op een tijdvak en vervolgens op de Belgische vlag.

Anne Godfroid

Lopend onderzoek... Afgerond onderzoek...

De gewezen verzetslui van de groep Hotton gaven een tijd geleden, in overleg met het SOMA, de aanzet tot een onderzoeksproject over het sociologische profiel van de gewapende collaboratie in Franstalig België. Dit onderzoek werd toevertrouwd aan **Flore Plisnier** die in oktober 2002 aan de ULB promoveerde met de licentiaatsverhandeling *Le rexisme et l'Ordre nouveau à Charleroi de 1933 à 1944*.

De jonge historica, die op het ogenblik politieke wetenschappen studeert, beëindigde haar opdracht op 30 april. Ze schreef een rapport van een zestigtal pagina's met heel wat statistische gegevens over deze extreme vorm van engagement van wapendragers in dienst van het "Nieuwe Europa". Het zal binnenkort ter beschikking van de lezers staan.

Alain Colignon

Het Fort van Breendonk gerenoveerd

Voorhistorische luidsprekers, half vergeelde foto's op jute gekleefd, Het was duidelijk dat het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk aan renovatie toe was. Zo'n jaar of drie geleden besliste de Beheerraad er werk van te maken. Onder de bezielende leiding van Prof.em. Roger Coekelbergs (Breendonk-gevangene in augustus 1941, sectorhoofd van het inlichtingennet *Luc-Marc* voor Henegouwen in 1942-1944 en voorzitter van het Gedenkteken sinds begin 2000) werd een team samengesteld en werd het Ministerie van Landsverdediging aangesproken.

Onder impuls van Minister André Flahaut verleende Defensie niet alleen de nodige fondsen, maar kon het Gedenkteken tevens rekenen op de samenwerking van diverse diensten zoals "4RCI" (infrastructuurwerken, Kol Kempeneers) en DGIPR (audiovisuele middelen, Gen Maj Simon en Cdt Spillemaeckers). Breendonk behoort trouwens, samen met alle andere instellingen die het historisch patrimonium van Defensie uitmaken, zoals het Legermuseum en de Dodengang, tot de "pool herinnering" van Defensie; de werking van deze "pool" wordt gecoördineerd Generaal-Majoor Denis Hardy, tevens één der beheerders van het Gedenkteken.

Voor de museologie werd een beroep gedaan op Paul Vandebotermat, die reeds

tal van grote projecten in binnen- en buitenland gerealiseerd had en met name het Joods Museum voor Deportatie en Verzet in de Mechelse Dossinkazerne. De museologie stelde op een onderbouw van historische research. Uitgebreid archiefonderzoek in binnen- en buitenlandse archiefcentra en bij particulieren leverde een schat aan voorheen onbekende documenten en foto's op. Een speciale vermelding dient hierbij toch gemaakt te worden voor de reeds bekende foto's van de Duitse oorlogsreporter Otto Kropf, enkele jaren geleden ontdekt door de Nederlandse verzamelaar Otto Spronk en sindsdien bewaard op het SOMA¹. Het zijn de enige beelden van het leven in het *Auffanglager* tijdens de bezetting.

Het Breendonk-project werd op de voet gevolgd door een wetenschappelijk comité onder leiding van José Gotovitch. Onder haar leden tal van andere grote namen met ervaring in het beheer van musea of het begeleiden van museale projecten zoals Patrick Lefèvre van het Koninklijk Legermuseum, Yves Le Maner van "*La Coupole*" en Luc De Vos van de Koninklijke Militaire School. Laatstgenoemde instelling subsidieerde trouwens de buitenlandse archiefreizen.

Het nieuwe bezoekersparcours is langer dan het oude. Tal van lokalen die voorheen niet te bezichtigen waren, zoals de

¹ Er even aan herinneren dat deze foto's door het SOMA gepubliceerd werden in *Breendonk. Het begin...*, Brussel, Buch, SOMA, 1997.

douches, de stallen en de toilettenzaal, worden opengesteld voor het publiek. Waar vroeger slechts één gevangenenkamer te zien was, zijn ze nu allen geopend en wordt per kamer een ander thema behandeld. Op die manier krijgt de bezoeker een totaalbeeld van wat het betekende in Breendonk gevangen te zitten. Een andere belangrijke vernieuwing is de opening van het zogenaamde SS-bureau, waar de belangrijkste “beulen van Breendonk” voorgesteld worden. Voor een goed begrip van de concentratiekampgruwel, is het immers belangrijk niet alleen de slachtoffers maar ook de daders te bestuderen: wie zijn ze, wat dreef hen ertoe ?

Het oude museum wordt vervangen door vier nieuwe museumzalen, die men op het eind van de rondgang bezoekt. Nadat de bezoeker doorheen het parcours een idee gekregen heeft van wat het leven van een Breendonk-gevangene was, beoogt de eerste museumzaal via een portretten-galerij een representatief beeld te geven van wie die gevangenen waren. De tweede zaal toont hoe Breendonk slechts een radertje in het geheel van de naziterreur was: in België werden politieke gevangenen ook op andere plaatsen, zoals de gevangenis van Sint-Gillis of het fort van Hoei, opgesloten. Bovendien was Breendonk geen eindpunt: vanaf september 1941 werden regelmatig konvoien naar concentratiekampen als Neuengamme, Mauthausen en Buchenwald georganiseerd. De derde zaal toont het Breendonk van na de bevrijding: het “Breendonk II” waar echte of vermeende “incivieken” werden opgesloten, de processen tegen de “beulen van Breendonk” en tegen kampcommandant Schmitt, het naoorlogse Gedenkteken

en de naoorlogse plechtigheden, de evocatie van de kampgruwelen in de herinnering via het werk van schrijvers of kunstenaars.

Wie het “oude Breendonk” bezocht heeft, zal – zeker in het museum – getroffen geweest zijn door het oubollige karakter ervan. Het “nieuwe Breendonk” daarentegen werd ingericht met de modernste museologische middelen. Doorheen het parcours zitten vijf video’s verweven met getuigenissen van oud-gevangenen over diverse thema’s; een zesde toont “één dag te Breendonk”. Die getuigenissen werden zowel geput uit bestaande documentaires van VRT (Etienne Verhoeyen) en RTBF (Jacques Cogniaux) als uit de reeks video-getuigenissen gerealiseerd door Televox (Kpt Kleysman) en Patrick Moreau. Video’s in het museum tonen het Proces van Mechelen (aan de hand van het klassieke meesterwerk van cineast en verzetsman André Cauvin), de naoorlogse plechtigheden (Belgavox-journaals) en het werk van kunstenaar Willem Pauwels, alias Wilchar. In een cinemazaal aan het begin van de rondgang komt een film over de geschiedenis van het Fort van Breendonk voor 1940 en in de laatste museumzaal wordt via een fictiefilm de “boodschap van Breendonk” meegegeven (beide films worden geproduceerd door de dienst DGIPR van Defensie). Audiogidsen vervangen de prehistorische luidsprekers.

Op 6 mei 2003 werd dit “nieuwe Breendonk” officieel ingehuldigd door koning Albert II, in aanwezigheid van Minister van Defensie André Flahaut, Vlaams Minister-President Patrick Dewael, de Antwerpse Provinciegouverneur Camille Paulus en burgemeester De Wachter van

Willebroek. Het lint dat bij dergelijke plechtigheden doorgeknipt wordt, was voor de gelegenheid vervangen door een eind prikkeldraad. De koning, die rondgeleid werd door voorzitter Roger Coekelbergs, was zichtbaar onder de indruk van het vernieuwde Gedenkteken

en nam de tijd om met enkele oud-gevangenen te praten. Na Breendonk trok het hoge gezelschap nog naar Mechelen voor een bezoek aan de Mechelse Dossinkazerne en de tijdelijke tentoonstelling over Buchenwald en de Mechelse politieke gevangenen.

Patrick Nefors

Praktische info

Voor groepsbezoeken: vooraf reserveren via 03/860.75.24.

Zie onze website: www.breendonk.be, waar u alle e-mailadressen vindt.

Een regeringsopdracht voor het SOMA Een onderzoek naar de eventuele Belgische verantwoordelijk in de judeocide

Op 13 februari 2003 heeft de Belgische Senaat unaniem een resolutie goedgekeurd m.b.t. “het bepalen van de feiten en de eventuele verantwoordelijkheid van Belgische overheden bij de vervolging en de deportatie van de joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog”. Deze resolutie was initieel ingediend door de senatoren Alain Destexhe (MR) en Philippe Mahoux (PS), maar werd naderhand door alle democratische fracties gesteund. Belangrijk voor het SOMA is dat de Senaat middels deze resolutie aan de regering vraagt een wetenschappelijk onderzoek over deze materie aan het SOMA toe te vertrouwen en daartoe aan de instelling de nodige middelen ter beschikking te stellen.

Op een hoorzitting, dd. 23 januari 2003, belegd door de commissie voor Institutionele Aangelegenheden van de Senaat hebben de verantwoordelijken van het SOMA, in aanwezigheid van premier Verhofstadt, erop gewezen dat een dergelijk onderzoek slechts mogelijk zou worden mits een toegang tot alle archieven van de openbare en privaatrechterlijke instellingen. Op respectievelijk 13 februari 2003 en 4 april 2003 werd het wetsontwerp dat deze materie regelt door de Senaat (unaniem) en de Kamer (127 voor, 2 onthoudingen) goedgekeurd.

Het vooruitzicht is dat de uitvoering van dit belangrijke onderzoeksproject, waarvoor de Senaat een termijn van twee jaar heeft vastgelegd, wellicht in het najaar praktisch gestalte zal kunnen krijgen en in januari 2004 van start zal gaan.

Rudi Van Doorslaer

Seminaries

Seminaries 2002

De parlementaire onderzoekscommissie over de moord op Patrice Lumumba was ongetwijfeld een historisch en politiek evenement. Vier historici werden belast met een historisch-wetenschappelijk onderzoek en kregen vrije toegang tot de archieven¹. Een van die experts was professor **Emmanuel Gerard**. Hij gaf een uiteenzetting over het werk van de experts en ging vooral in op de scharnierperiode van de afkondiging van de Kongolese onafhankelijkheid tot de afzetting van Lumumba. Die periode kan grofweg in vier etappes worden ingedeeld: de eigenlijke onafhankelijkheid, de regering Lumumba, het toewijzen van een verblijfplaats aan deze laatste en zijn overbrenging naar Katanga. De spreker ging in op de houding van de Belgische regering, (de experts kregen inzage in de processen-verbaal van de ministerraad) en op die van de Koning, zonder de rol van de Verenigde Naties uit het oog te verliezen. Professor Gerard besteedde ook aandacht aan de interne spanningen in Kongo en de perceptie van de regering Lumumba in binnen- en buitenland.

Ook in Nederland kwam de sleutelrol van historici duidelijk naar voren. Daar leidde

de situatie in de enclave Srebrenica tijdens de oorlog in Bosnië in 1995 en in het bijzonder de opstelling van het Nederlandse bataljon ter plaatse, tot de regeringsopdracht aan het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) om hierover een onderzoeksrapport op te stellen². Directeur **Hans Blom** kwam de betekenis van die demarche toelichten. De val van de enclave moest beschreven en verklaard worden. Tegelijk diende dit evenement in zijn historische context te worden geplaatst. De opdracht werd rechtstreeks aan een wetenschappelijke onderzoeksinstelling toevertrouwd, zonder tussenkomst van het Parlement in de keuze van de onderzoeksmethodologie. Om de opdracht uit te voeren kon een speciale ploeg worden aangeworven. Professor Blom maakte geen geheim van moeilijkheden die rijzen bij een onderzoek over de zeer recente periode, waar het bijna onmogelijk is buiten het maatschappelijk debat te blijven. Bovendien moest de ploeg werken in een klimaat van permanente politieke spanning. Dit type onderzoek werpt ook het probleem op van de opvolging van de onderzoeksploeg: hoe omgaan met de emotie en de stress

¹ *Parlementair onderzoek met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici*, Brussel, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 16.11.2000, 2 vol. Over het werk van de historicus in die context: Ph. RAXHON, *Le débat Lumumba. Histoire d'une expertise*, Bruxelles, Labor/Espace de Libertés, 2002. Zie ook: R. VAN DOORSLAER, "De moord op Patrice Lumumba en de parlementaire onderzoekscommissie", in *BEG*, nr. 11, 3.2003, p. 193-201.

² *Srebrenica, een 'veilig' gebied. Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een Safe Area*, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, 2002, Set Hoofdrapport + 4 deelstudies inclusief cd-rom met extra deelstudies.

verbonden met de studie van een gevoelig onderwerp ?

Beide seminaries legden enkele gemeenschappelijke punten bloot. In de eerste plaats de evolutie van het werk van de historicus en zijn positie als expert; de verhouding tussen geschiedenis en politiek; de rol van de media, en de maatschappelijke behoefte aan snel resultaat. Ook moet de vraag worden gesteld naar de legitimiteit van deze benadering en de invloed die ze kan hebben op de manier waarop de historicus gezien wordt door het publiek. Het gaat om essentiële vragen die opnieuw zullen rijzen bij andere lopende initiatieven.

Laird Boswell, professor aan de Universiteit van Wisconsin, doet onderzoek over de identiteiten in Franse regio's. Na zijn studies over de integratie van Elzassers en Lotharingers in de jaren dertig, gaat zijn interesse nu vooral uit naar de betrekkingen tussen de Gaulle en Elzas-Lotharingen. Hij ontwikkelde de paradox van een Elzas-Lotharingen dat een speciale plaats bekleedde in de verbeeldingswereld van de Fransen vanaf 1870 en de moeilijkheid van de regio om zich daadwerkelijk in Frankrijk te integreren. De patriottische en nationale wending komt er pas na de Tweede Wereldoorlog. De Gaulle speelt daarin een sleutelrol. Tussen 1944 en 1964 brengt de staatsman niet minder dan 12 officiële bezoeken aan de Elzas en de *Rassemblement du Peuple français* werd in Straatsburg gelanceerd. Volgens de spreker bestaat in de Elzas

vandaag nog, meer dan Lotharingen, een speciale identiteit met een nostalgie naar een patriotisme uit vervlogen tijden.

Zoals vorig jaar werd één seminarie georganiseerd samen met het licentie-seminarie Geschiedenis van de UCL. Niemand minder dan **Gerd Krumeich** werd uitgenodigd, professor aan de Universiteit van Düsseldorf en lid van de ploeg van het *Historial de la Grande Guerre*. Hij poogde de impact van de Eerste Wereldoorlog tijdens het interbellum te meten in het licht van de bezetting van het Rijnland. In welke mate kon die bezetting door Belgen en de Fransen gezien worden als een vorm van revanche, zelfs legitieme oorlog ? In welke mate werd de bezetting aan Duitse zijde gevreesd ? Het gaat om een thema dat nog verder onderzoek verdient.

Eliane Gubin, professor aan de ULB stelde het boek voor dat ze samen met wijlen Jean Stengers schreef over de geschiedenis van het nationaal gevoel in België³. Het werk bestrijkt de periode 1830-1914, besteedt uiteraard aandacht aan de cruciale fase van de revolutie van 1830, maar draait toch vooral om de vraag naar de ontwikkeling van het nationaal gevoel. Hoe kan een nieuw gecreëerde staat in een weinig gunstige internationale context zichzelf zichtbaar maken bij zijn onderdanen ? Hoe is die aanwezigheid voelbaar in alle lagen van de bevolking ? De studie mondt uit in de paradox van de oorlog; een periode waarin het Belgisch nationaal gevoel zijn

³ Jean STENGERS & Éliane GUBIN, *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918*, Tome 2: *Le grand siècle de la nationalité belge. De 1830 à 1918*, [Bruxelles], Éditions Racine, [2002], 234 p.

hoogtepunt bereikt terwijl tezelfdertijd een concurrerend nationaal gevoel, dat België in vraag stelt, de kop opsteekt.

De publicatie van *La France des camps* was de gelegenheid om **Denis Peschanski** uit te nodigen ⁴. Hij stelt het probleem van de politiek van interneringen in Frankrijk vanaf november 1938 aan de orde. Deze praktijk is in een democratische rechtsstaat in vredetijd op zijn minst merkwaardig te noemen. Ongeveer 600.000 personen werden voor korte of langere tijd geïnterneerd in een massa kampen waarvan slechts enkele in het geheugen zijn blijven voortleven. De spreker schetste de verschillende types interneringen: politieke interneringen, interneringen van zwervers, van joden en van vreemdelingen waaronder de Belgische verdachten van mei 1940. De omstandigheden van de interneringen evolueerden naarmate de tijd verstreek en mondden uit in de *Endlösung*. De deportaties en de uitroeiing kwamen in de plaats van de logica van uitzondering en uitsluiting. Het einde van oorlog betekende niet het einde van deze politiek: het laatste kamp verdween pas in mei 1946.

Thomas Pierret, een jonge licentiaat Geschiedenis van de Luikse universiteit, behandelde een aspect van zijn licentiaatsverhandeling over de Belgen in Egypte tijdens de Tweede Wereldoorlog ⁵. Hij focust op deze kleine gemeenschap van 600 personen en op het diplomatiek

personeel ter plaatse. Welke was de perceptie van de houding van de Koning vanuit het buitenland? De uiteenzetting leert ons veel over de perceptie van de evenementen door de bril van een eerder kosmopolitische gemeenschap waarvan het patriottisme niet erg ontwikkeld was. Door het diplomatieke personeel als invalshoek te kiezen worden ook verschillende visies op België en op de notie democratie met elkaar geconfronteerd en aspecten gereveleerd van de mentaliteit van deze diplomaten en hun opeenvolgende strategieën.

Nathalie Verstrynghe, historica van de Universiteit Gent, heeft haar licentiaatsverhandeling gewijd aan de persfotografie en meer in het bijzonder aan het beeld van het geweld zoals het voor en na de Eerste Wereldoorlog gerepresenteerd werd in de Franse krant *Le Matin*. De keuze voor deze krant vloeit voort uit de aard van de publicatie: het gaat om een geïllustreerd opinieblad dat beantwoordt aan de behoefte aan de gebeurtenissen te visualiseren. Het onderzoek wou de theorieën van Mosse over brutaliseringsprocessen confronteren met Elias' theorie over het civilisatieproces.

Delphine Hajaji tenslotte (eveneens oud-studente van de Universiteit Gent), onderzocht de figuur van Arthur Wauters. Het begin van de carrière van deze socialistische voorman stond in de schaduw van zijn broer, Joseph Wauters. Arthur Wauters werd, na de plotselinge

⁴ Denis PESCHANSKI, *La France des camps. L'internement, 1938-1946*, Paris, Gallimard, [2002], 456 p.

⁵ Thomas PIERRET, "Les Belges d'Égypte pendant la Seconde Guerre mondiale. Une communauté isolée face aux 'deux politiques belges de 1940'", in *BEG*, nr. 11, 3.2003, p. 119-160.

dood van zijn broer, zijns ondanks politicus. Het meest paradoxale is ongetwijfeld dat deze krantenman, directeur van *Le Peuple*, eindigt als minister van Informatie in 1939-1940 en belast wordt met

censuurkwesties. Deze ‘inlijving’ in de politiek weegt op hem. Na 1940 zal hij geen politieke verantwoordelijkheden meer uitoefenen. Na de oorlog kiest hij voor een meer internationale carrière.

Chantal Kesteloot

Statuut van het SOMA

Een verandering binnen de komende maanden

Er is een uiterst belangrijke wijziging op komst, waarvan de details nog nader dienen te worden bepaald.

De programmawet, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 31 december 2002, bepaalt in artikel 419: “De Koning draagt het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, hierna te noemen het ‘SOMA’, onder zijn benaming, over als gespecialiseerd departement van de wetenschappelijke Rijksinstelling ‘Algemeen Rijksarchief – Rijksarchief in de Provinciën’. De Koning regelt de overdracht aan de instelling van goederen, collecties, rechten en verplichtingen van het SOMA alsook van zijn personeelsleden”.

Zijn historici goede heelmeeesters ?

*Studie- en reflectiedag over de omgang met het oorlogsverleden (WOII)
in de lespraktijk van het Secundair Onderwijs
22 maart 2003*

Deze studiedag voor geschiedenisleraren uit het secundair onderwijs spruit voort uit een samenwerking tussen de opleidingen vakdidactiek geschiedenis van de Belgische universiteiten, de Nederlands- en Franstalige beroepsverenigingen van de leraren geschiedenis, de organisatie “*Démocratie ou Barbarie*” en het SOMA. Het onderwerp van de studiedag was de benadering van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het middelbaar onderwijs. Het was de uitdrukkelijke bedoeling een vruchtbare kruisbestuiving mogelijk te maken tussen de visies van leraren van boven en beneden de taalgrens. Het boek *Collaboration, répression. Un passé qui résiste* (Labor, 2002) waarvan pas een Nederlandse vertaling verscheen (Academia, 2003), vormde het uitgangspunt van de reflectie. Elke deelnemer kreeg een exemplaar in de Nederlandse of Franse versie zodat er voor iedereen een gezamenlijke basis voor discussie beschikbaar was. De studiedag bestond uit twee luiken. 's Ochtends werden er in plenaire zitting een aantal referaten gehouden. **Dirk Luyten** gaf een overzicht van het na-oorlogse zuiveringsbeleid, waarbij hij inging op de globale cijfergegevens en op het functioneren van het militair gerecht. **Chantal Kesteloot** behandelde de impact van de twee wereldoorlogen op de beeldvorming van de andere in België. **Luc Huyse** analyseerde vanuit internationaal comparatief perspectief de omgang met de erfenis van conflicten. Daarna volgde een discussieronde tussen de sprekers en het publiek.

De namiddag werd voorbehouden voor een aantal workshops, waarbij het niet enkel de bedoeling was lopende pedagogische projecten voor te stellen, maar ook een aantal werkstukken van studenten van de lerarenopleiding geschiedenis. In totaal vonden zes workshops plaats. Twee ervan waren gewijd aan het museum van Breendonk (de eerste werd gepresenteerd door aggregatiestudenten van de KU Leuven, de tweede bestond uit de voorstelling van een aantal rondleidingen voor leerlingen in het museum). **Patrick Nefors** lichtte een tipje van de sluier op in verband met de verwachte veranderingen in Breendonk. Twee studenten van de ULB stelden een nieuw luik van een museumkoffer over de Tweede Wereldoorlog voor. Het luik behandelt het aspect zuivering. **Yolande Mukagasona** wees via haar behandeling van de Rwandese situatie op de universaliteit van oorlogstrauma's. **Henri Van Noppen** stelde de projecten mondelinge geschiedenis voor die hij met zijn leerlingen onderneemt. Tenslotte werd een module voor een dialoog tussen Nederlands- en Franstalige leerlingen op internet voorgesteld. De aanvankelijk geplande discussiesessie tussen Frans- en Nederlandstalige leraars zal op een later tijdstip worden georganiseerd.

Deze studiedag illustreert de aanhoudende belangstellingen in het onderwijs voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

Chantal Kesteloot

Een totale oorlog ? België en de Eerste Wereldoorlog

Nieuwe onderzoeksrichtingen

Op 15-17 januari 2003 organiseerde het SOMA te Brussel in samenwerking met de sectie geschiedenis van de ULB en het Koninklijk Belgisch Filmarchief een meerdaags internationaal colloquium over de geschiedenis van België in de Eerste Wereldoorlog. De medewerking van het SOMA aan dit colloquium past perfect in de verruiming van het werkingsveld van het Centrum sedert de naamsverandering in 1996. De vaak gehoorde klacht over het gebrek aan belangstelling voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in België zal na dit colloquium ongetwijfeld snel wegdeemsteren. Het bomvolle auditorium getuigde immers duidelijk van het tegendeel. Buitendien werden de organisatoren na de *call for papers* overstelpt door vele tientallen voorstellen zodat een erg uitvoerig programma samengesteld kon worden. Verwondering wekt ook de levendige belangstelling die er onder buitenlandse historici voor de Belgische oorlogsgeschiedenis bestaat. Uiteindelijk werden een veertigtal bijdragen geselecteerd waarbij een pleïade aan heel diverse onderwerpen aan bod kwam. Om voldoende ruimte voor discussie te laten, werden de individuele bijdragen thematisch gebundeld en besproken door een selecte schare verslaggevers die zich op voortreffelijke wijze van hun taak hebben gekweten. De sessies werden overkoepeld door drie grote thema's: "Een samenleving 'onder het juk' ?", "Gallant Little Belgium: België internationaal, 1914-1918" en "De naoorlogse herinnering en verwerking".

Ongetwijfeld was de balans van dit colloquium dan ook uitgesproken positief. Toch zijn een aantal kritische bemerkingen op hun plaats. Net de overvloed aan interes-

sante bijdragen geeft paradoxaal genoeg voedsel aan een bepaald gevoel van onbehagen. Het leek met name lang niet altijd even eenvoudig om doorheen het bos de bomen te blijven zien. Wellicht weerspiegelde het soms ietwat disparate karakter van het colloquium een aantal problemen in de onderzoekspraktijk over de Eerste Wereldoorlog in België. Zonder enige twijfel heeft de toenemende belangstelling voor '14-'18 geleid tot een kwantitatieve en kwalitatieve groei van het onderzoek, maar hierbij dient opgemerkt te worden dat het onderzoek alle mogelijke kanten lijkt op te gaan. Een grondig historigrafisch debat over de prioriteiten voor het onderzoek voor pakweg de komende vijf à tien jaar lijkt dan ook onvermijdelijk. Dat dit debat tot op vandaag in onvoldoende mate gevoerd wordt, valt wellicht toe te schrijven aan het gebrek aan communicatie tussen de diverse onderzoekscentra. Een van de dreigende implicaties hiervan is een (goeddeels) anachronistische communautaire inkleuring van het Belgische oorlogsverleden. In het wenselijke prioriteitendebat zou ook een prominente plaats ingeruimd moeten worden voor een grondige reflexie over de gebruikte concepten. Zoals José Gotovitch het tijdens de discussie terecht opmerkte lijkt de vaak gebruikte notie "*culture de guerre*" haar beste tijd wel te hebben gehad. Het concept heeft duidelijk verdienste gehad als stimulator van het onderzoek, maar het is stilaan dermate flou geworden dat het tergelijktijd alles en niets betekent en dus nagenoeg onbruikbaar geworden is. Nieuwe, scherper geformuleerde, vraagstellingen zouden zeer wenselijk zijn.

Benoît Majerus & Antoon Vrints

Het SOMA en het historisch onderzoekscentrum van de Université Lille 3

De opnieuw aangeknoopte contacten met de Université Lille 3 en meer in het bijzonder met het *Centre de Recherches sur l'Histoire de l'Europe du Nord-Ouest* (CRHEN-O) n.a.v. de studiedag te Bondues in oktober 2001¹ kregen in 2002 een verlengstuk. In mei nodigde de sectie geschiedenis van het CRHEN-O een delegatie van het SOMA (José Gotovitch, Chantal Kesteloot en Fabrice Maerten) uit naar Villeneuve d'Ascq. Doel van de samenkomst was de basis te leggen voor een vruchtbare samenwerking. De ploeg van Rijsel wil inderdaad het Centrum betrekken bij haar onderzoeksseminaries en colloquia.

Na een grondige gedachtenwisseling werd overeengekomen dat het programma van de seminaries 2002-2003 van het CRHEN-O hedendaagse geschiedenis de jaren '50 als onderwerp zou hebben. Het SOMA zou in dat verband Belgische sprekers zoeken om een comparatieve analyse mogelijk te maken. Spijtig genoeg beantwoordde het resultaat langs Belgische kant niet

aan de verwachtingen. Ondanks herhaaldelijke oproepen kregen we enkel van Chantal Kesteloot een positief antwoord. In het kader van het seminarie van 11 december 2002 over de koloniale oorlogen behandelde zij "De onafhankelijkheid van Congo. De Belgische illusies".

Een tweede beslissing van mei 2002 was verder te gaan met de comparatieve aanpak van de geschiedenis van het verzet zoals begonnen in Bondues. Meer in het bijzonder werd overeengekomen een studiedag te organiseren over de openbare diensten en het verzet. Het project werd in december 2002 officieel gelanceerd door het CRHEN-O i.s.m. het *Musée de la Résistance* van Bondues; als datum voor het colloquium wordt 31 januari 2004 vooropgesteld. Reeds vier Belgische onderzoekers hebben hun medewerking toegezegd.

Laten we hopen dat andere soortgelijke initiatieven (misschien ditmaal te Brussel ?) de wederzijdse banden verder zullen aanhalen.

Fabrice Maerten

¹ Zie *Berichtenblad van het SOMA*, nr. 37, voorjaar 2002, p. 50.

Een colloquium over het verzet in Luxemburg

Onder auspiciën van de *Archives nationales de Luxembourg* vond eind april 2002 in Esch-sur-Alzette een internationaal colloquium plaats over de politieke impact van het verzet op de Luxemburgse, Belgische en Franse samenleving. Het Centrum was er uitgenodigd en had behalve zijn directeur twee onderzoekers als spreker afgevaardigd. Twee historici van de universiteit van Luik (Francis Balace en Cathérine Lanneau) maakten de Belgische delegatie volledig. Frankrijk was vertegenwoordigd door een aantal specialisten van het Franse verzet. De *Acta* van het colloquium werden zopas gepubliceerd¹; dat mag na minder dan een jaar als een hele prestatie worden beschouwd. En eigenlijk mogen de resultaten best gezien worden. Het is wel zo dat de meeste bijdragen op historiografisch vlak niet opzienbarend zijn, maar enkele artikels hebben wel de verdienste dat ze niet alleen een herlezing geven van de ideologische voedingsbodem van het Luxemburgse verzet maar ook van de *modus operandi* van het Franse verzet in een uiteenlopende context (stad/platteland). Vanuit het gezichtspunt van de weinig met

de problemen van het groothertogdom vertrouwd zijnde Belgische lezer, is de belangrijkste verdienste van deze *Acta* ongetwijfeld dat ze een groot aantal onbekende aspecten uit de 20ste-eeuwse geschiedenis van het tegelijk veraf en dichtbij gelegen land belichten – of in herinnering brengen.

Van de talrijke bijdragen van onze Luxemburgse gastheren onthouden we vooral het werk van Marc Limpach en Marc Kayser over de antifascistische beweging *Alweraje*². Dankzij de sterke persoonlijkheid van haar belangrijkste voorman reageerde de organisatie niet vanuit een nationale identiteitsreflex gebaseerd op de traditionele maatschappelijke krachten (notabelen, de Kerk,...). Gezien de context betrof het een enigszins atypisch initiatief: zoals Paul Dostert³ aangaf, was het rechtse, zelfs extreem-rechtse verzet niet bepaald ondervertegenwoordigd in het scala aan reacties tegen het nazi-annexionisme aan Sûre en Moezel. Vandaar het nut van een overzicht van de Luxemburgse politieke verhoudingen aan de vooravond van de oorlog. Die vindt men op erg klassieke wijze in de artikelen van Lucien Blau⁴,

¹ *Les courants politiques et la Résistance: Continuités ou ruptures ?*, Luxembourg, Archives nationales, 2003, 581 p.

² M. LIMPACH & M. KAYSER, *Fallstudie über Ursprung und Beweggründe antifaschistischen Widerstands*, p. 406-436.

³ P. DOSTERT, “Vive Letzebuerg – Vive Charlotte”. *La Résistance patriotique contre l’occupant allemand*, p. 365-383.

⁴ L. BLAU, *Idéologie et discours politique de la Droite et de l’Extrême Droite au Luxembourg au cours des années 30 et 40*, p. 37-63.

Ben Fayot⁵ en André Grosbusch⁶. Zij behandelden ook de belangrijkste sociaal-ideologische krachten, die ook in de periode 1940-1944 nog altijd doorwerkten. Te betreuren valt misschien dat Lucien Blau in zijn analyse nauwelijks het onderzoeksniveau van zijn doctoraatsverhandeling over lokaal extreem-rechts oversteeg.

Toch wilden de organisatoren van het colloquium plaats inruimen voor het concept nationale identiteit in het groothertogdom en zijn eventuele implicaties tijdens de oorlog. De grote lijnen daarvan worden door Jacques Maas geschetst in een artikel van een twintigtal pagina's⁷. Dit onderwerp was interessant voor de specialisten inzake collectieve representatie, maar zou ongetwijfeld wat dieper uitgewerkt mogen zijn of meer toegespitst op de periode onmiddellijk voor de oorlog.

Van Belgische zijde, en meer bepaald vanwege het SOMA, onthouden we vooral de voordrachten van Fabrice Maerten⁸ en José Gotovitch⁹. De eerste slaagde erin in een genuanceerde synthese de ideologische stromingen die de basis vormden van het verzet in ons land weer te geven. Nuttig was dat hij daarbij even de verhouding van de politieke families voor de oorlog in herinnering bracht. Uit deze analyse bleek duidelijk de relatieve zwak-

heid van het verzet – vooral in Vlaanderen – en het onvermogen ervan om een terugkeer van de ‘oude’ politieke krachten na de oorlog te verhinderen. Eigenlijk waren de katholieke, maar ook de socialistische maatschappelijke structuren (ziekenfondsen, coöperatieven), nadat ze tijdens de bezetting gekortwiekten werden, in september 1944 nagenoeg intact en klaar om België opnieuw te besturen.

José Gotovitch kwam via zijn onderzoek naar de plaats die na de oorlog sociaal en symbolisch aan het verzet was voorbehouden, tot vergelijkbare conclusies als Fabrice Maerten. Hij toonde de erg zwakke sociologische basis van het verzet aan, zijn spoedige onvermogen om een eigen politieke plaats te verwerven en de onmacht van het communistische netwerk terzake; de KPB werd in enkele jaren tijd gemarginaliseerd. In zekere zin maakte men met het Belgische verzet dus de herhaling mee van het fenomeen dat beschreven werd door Catherine Lanneau van de *Université de Liège*, in verband met de schuchtere pogingen voor een Belgisch Volksfront in 1935-1936 om het Franse voorbeeld na te volgen. Die waren, als gevolg van het gebrek aan een netwerk, evenwel een kort leven beschoren¹⁰. Voor de verzetslui bleef alleen het eerbetoon over, dat de Waalse en Brusselse gezagsdragers breed

⁵ B. FAYOT, *Les socialistes luxembourgeois face au fascisme, au national-socialisme et à l'extrême droite dans les années 20 et 30: construction d'une nouvelle identité*, p. 114-137.

⁶ A. GROSBUSCH, *L'Église catholique face aux défis de la politique nationale et internationale des années 30 et son apport à la Résistance sous l'Occupation*, p. 64-113.

⁷ J. MAAS, *L'identité nationale luxembourgeoise: Enjeux idéologiques et politiques dans la société de la première moitié du XXe siècle*, p. 16-36.

⁸ F. MAERTEN, *Les courants idéologiques et la Résistance belge. Une adhésion limitée*, p. 302-335.

⁹ J. GOTOVITCH, *La Résistance après-guerre en Belgique: héritage glorieux ou fardeau encombrant*, p. 504-519.

¹⁰ C. LANNEAU, *Un "Front populaire" en Belgique. L'inexportable exemple français*, p. 187-213.

uitsmeerden, ook al was in Vlaanderen een ietwat ander geluid te horen.

Het was aan de directeur van het SOMA om te besluiten dat het verzet nooit méér geweest is dan een aan het beleid ondergeschikte “roemrijke en hinderlijke” last, met aanhangers die weinig geschikt bevonden werden om in vredestijd verantwoordelijkheid te dragen.

Het klopt dat de Franstalige rechterzijde erin geslaagd was een deel van die erfenis over te nemen, door ze te koppelen aan het ultra-traditionele Belgische patriottisme dat rechtstreeks uit de Grote Oorlog ontstaan was en de autoritaire

nostalgie in de loop van de tweede helft van de bezetting geleidelijk uit te vlakken. Het gedetailleerde relaas van die evolutie vindt men in het onderzoek van Francis Balace ¹¹ dat zo zijn vorige werken over het rechtse verzet vervolledigt ¹².

Samenvattend kan het colloquium van Esch-sur-Alzette vanwege de algemene kwaliteit van de lezingen, een positief initiatief genoemd worden. Minpunt was misschien wel de klassieke stijl van een aantal bijdragen. We hopen dus dat dit initiatief navolging krijgt. Voor die periodes kan een vergelijkende geschiedschrijving van de drie landen alleen maar vruchtbaar zijn.

Alain Colignon

¹¹ F. BALACE, *Le thème autoritaire dans la Résistance belge: de l'“Ordre national” au “Retour à la Démocratie”*, p. 335-364.

¹² Met name “Psychologie de l'officier belge face à la défaite. Juin 1940-automne 1941”, in *Actes du Colloque d'Histoire militaire belge 1980*, Bruxelles, MRA, 1981, p. 339-361.

Eindelijk ontsloten: het archief van de *Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich*

Op 22 april l.l. vond in de *Archives nationales* te Parijs de voorstelling plaats van twee grote inventarissen die de bestudering van de Duitse bezettingspolitiek in België verder zal vergemakkelijken.

Het gaat om “*La France et la Belgique sous l'occupation allemande, 1940-1944. Les fonds allemands conservés au Centre historique de Archives nationales. Inventaire de la sous-série AJ40*” (Paris, CHAN, 2002, 664 p.) en om zijn tegenhanger “*Frankreich und Belgien unter deutscher Besatzung, 1940-1944. Die Bestände des Bundesarchiv-Militärarchivs Freiburg*” (Stuttgart, Thorbecke, 2002, 761 p.).

Het betreft de na 1945 geredde resp. in beslag genomen bestanden van de Duitse militaire bezettingsadministraties in Brussel en Parijs die in de *Archives nationales* en in het *Militärarchiv* bewaard worden en daar trouwens reeds lang raadpleegbaar waren.

Herinneren wij eraan dat het grootste stuk van het fonds *Militärbefehlshaber in Belgien* zich te Parijs bevindt; deze anomalie (een bestand gevormd door Duitse instanties te Brussel hoort niet thuis te Parijs) blijft voortbestaan en Belgische onderzoekers zullen dus verder de Thalys moeten nemen...

Dirk Martin

**“*Histoire de la coopération européenne
dans l’armement:
les expériences de coopération vues à travers certains
programmes d’armement depuis 1950*”**
(*Colloquium over de geschiedenis van de Europese samenwerking
op het vlak van bewapening: ervaringen aan de hand van
bewapeningsprogramma’s sinds 1950*)
27-28 februari 2003, École militaire (Parijs)

Sinds zowat twintig jaar houden historici zich in talloze werken bezig met verschillende thema’s in verband met Koude Oorlog en Europese eenmaking. Een belangrijk luik van die historiografie wordt ingenomen door het onderzoek naar de veiligheids- en defensieproblematiek. Toch werd tot vandaag nog maar weinig gewerkt rond de samenwerking op het vlak van de bewapening die uit deze dubbele context voortspoot. Voor zover mij bekend is dit colloquium een primeur.

In het grote auditorium van de *École militaire* te Parijs zaten honderden deelnemers onder wie de 17 sprekers: historici, economen, politicologen, juristen en militaire deskundigen, voornamelijk uit Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland enerzijds en vertegenwoordigers van de Franse wapensector en getuigen van de onderzochte feiten anderzijds. Die laatsten waren hoofdzakelijk personen met een ingenieursopleiding en hogere officieren of generaals van het Franse leger. Het samenbrengen van universitair en mensen uit de praktijk was enorm vruchtbaar en gaf aanleiding tot een groot aantal suggesties, bemerkingen, correcties en zelfs meningsverschillen.

De ingenieurs bleken inderdaad essentiële actoren in deze geschiedenis. Voor Frankrijk was een vorig colloquium, in mei 1999 georganiseerd door het departement geschiedenis van de bewapening, al aan hen gewijd: *Les ingénieurs militaires et l’émergence d’une nouvelle industrie française de l’armement, 1945-1960* (de militaire ingenieurs en het ontstaan van een nieuwe Franse wapenindustrie, 1945-1960). Uiteindelijk gaat het hier om geavanceerde en industriële technologie! Maar politici of diplomaten waren dan weer niet bij het debat betrokken.

Zoals de ondertitel van het colloquium aangaf gingen de afwisselend door universitair en getuigen gebrachte uiteenzettingen over case-studies. Het colloquium was in drie thema’s onderverdeeld (waarvan het eerste de eerste dag volledig vulde): samenwerking in Europa; Europa en de NAVO; omgevingsfactoren en veranderingen. Het laatste luik hoorde veeleer bij mogelijke dan reële evoluties.

De ervaring van de deelnemers met wat onder de term “*coopérations*” viel was erg verscheiden. Die samenwerking verschilde naargelang de initiatiefnemers

(instellingen, staten, industriële,...), de inhoud (groepsprojecten, gemeenschappelijke constructie van materieel, technologie-transfers,...), de methodes (samenwerking tussen bedrijven, *joint ventures*, door één instelling geleide programma's, import van vergunningen,...) of de graad van duurzaamheid (einde of voortzetting van de samenwerking na realisatie, fusie,...).

Nog een ander onderscheid had te maken met de vraag of het eindresultaat een mislukking dan wel een succes was. En dan moet trouwens nog worden gedefinieerd wat men daaronder verstaat: de bouw van een 'geschikt' vliegtuig, een commercieel succes, een duurzaam project... of een gunstig resultaat in vergelijking met gelijkaardige projecten, bij een kosten-batenanalyse of nog ten opzichte van de vooropgezette doelstellingen en de realisaties die eruit voortvloeiden.

Veel deelnemers brachten opmerkingen aan bij het waarom van dat verschil in succes. Een Europese samenwerkingspolitiek op het vlak van wapenering krijgt met talrijke gevaren af te rekenen: politieke (soevereiniteit, koerswijzigingen als gevolg van verkiezingen, nieuwe regeringscoalities,...), wetenschappelijke (al dan niet vermeend ongelijke verdeling van de technische voordelen, een te groot aantal technische specificaties,...), industriële (prestigeonderzoek, productieverplichtingen, nationale concurrentie- of centraliseringscultuur,...), administratieve (logheid van het institutioneel apparaat, gebrek aan soepelheid, risico op bemoeienis van drukkingsgroepen, ...) en menselijke (superioriteitsgevoelens, achterdocht,...).

Anderen opperden dan weer een aantal succesfactoren: een gunstig economisch klimaat, vergelijkbare militaire noden, gelijkaardige opvattingen inzake gebruik en constructie, partners met gelijklopende industriële belangen, een koppeling aan de nationale producten, financiële mogelijkheden, de concurrentiepositie,... Ook werd beklemtoond dat een goede persoonlijke relatie tussen de actoren en een zo groot mogelijke concentratie van *know-how* en productie een gunstige invloed op de resultaten hebben.

Maar dit colloquium betrof de 'Europese' samenwerking. Wat heeft dit bijvoeglijk naamwoord te betekenen als het over wapenering gaat? Van bij het eerste deel van het colloquium bleken de Verenigde Staten en de NATO, om makkelijk te achterhalen historische redenen, alomtegenwoordig te zijn. De West-Europese Unie, nochtans voorgesteld als één van die plekken waar zich 'iets' heeft afgespeeld, kwam nauwelijks aan bod, terwijl helemaal geen sprake was van de Europese Defensie Gemeenschap (EDG) en Euratom. Eén vraag bleef dus onbeantwoord: wat was de impact van de Europese eenmaking op die programma's en wat waren de invloeden van die programma's op de eenmaking?

Met uitzondering van de Verenigde Staten lijken drie West-Europese landen zich te onderscheiden door hun initiatieven en realisaties op het vlak van de wapenering: Frankrijk, Engeland en Duitsland, met Italië als outsider. Is dat eenvoudigweg de weerspiegeling van hun wetenschappelijke en industriële mogelijkheden? Of was het politieke wil? Men kan natuurlijk denken aan de Frans-Duitse as die op dit colloquium heel sterk vertegenwoordigd

was. En wat met de invloed van de geografie op deze samenwerking: de Benelux ? De Scandinavische landen ?,...

Moet men, tenslotte, Oost-Europa betrekken in een onderzoek dat over de Europese samenwerking inzake bewapening gaat ? Ook dat hangt af van de invulling die men aan het woord 'Europa' geeft.

Als eerste in zijn soort heeft dit colloquium dus enkele voorbeelden van samenwerking aangetoond en de belangstelling voor de invloedrijke groep van

beslissers die ingenieurs zijn, doen toenemen in een periode waarin hun *know-how* van doorslaggevend belang is. Op een aantal vragen werd een poging tot antwoord geformuleerd, nieuwe vragen werden opgeworpen. Aangetoond werd vooral op welk vlak het bewapeningsvraagstuk een weerspiegeling vormt van talrijke symbolische, politieke, militaire, economische (m.i.v. technologische), sociale,... belangen en dat dit in het kader van het Europese eenmakingsproces wel wat meer vormt dan een voetnoot. We wachten met belangstelling op de *acta*.

Pascal Deloge

Hubert Pierlot Stichting - Prijs

De Hubert Pierlot Stichting steunt het hedendaagse geschiedenisonderzoek met zijn prijs van 200.000 BEF, die in 2003 aan een Nederlandstalig werk zal toegekend worden.

De Hubert Pierlot Stichting wordt sinds 1966 jaarlijks toegekend en bedraagt 200.000 BEF.

In 2003 zal de prijs aan een Nederlandstalig werk worden toegewezen. Deze prijs wil een werk aanmoedigen dat handelt over de hedendaagse geschiedenis van België, over het leven van Belgische of buitenlandse personaliteiten die een belangrijke rol gespeeld hebben in onze geschiedenis, bijzonder in de loop der jaren wanneer Hubert Pierlot aan het politieke leven deelnam.

Alle auteurs die zich willen kandidaat stellen en wiens werk aan het streefdoel van de Stichting beantwoordt (met uitzondering van gezamenlijke werken), worden uitgenodigd zich schriftelijk tot de secretaris-generaal van de Stichting te wenden, met drie exemplaren van hun te verschijnen of al verschenen werk tegen uiterlijk 1 november 2003.

Voor verdere inlichtingen

Jean-Marie Van Bol, secretaris-generaal van de Stichting Hubert Pierlot
Tel/fax en antwoordapparaat 010/418 815.

Een vergelijkende kijk op de geschiedenis van de scouts- en gidsenbeweging in België en Frankrijk

Op 25 oktober 2002 vond aan de UCL een studiedag plaats onder de titel *Regards croisés sur l'histoire du scoutisme et du guidisme*. Het colloquium dat het resultaat was van een samenwerking tussen de *Archives du Monde catholique* (ARCA) van Louvain-la-Neuve en de *Association 1907-Réseau interdisciplinaire de recherches sur le scoutisme et les mouvements de jeunesse* uit Parijs, wilde de nationale grenzen overschrijden om een aantal gelijkenissen en wisselwerkingen tussen de Franse en de Belgische scoutsbeweging bloot te leggen. De grote interesse voor dit onderwerp bleek uit een bijna helemaal volgelopen zaal – ten minste 120 personen van universiteiten en scoutsbeweging.

De voormiddag was gewijd aan de meer ideologische en institutionele aspecten van de problematiek. In een goed onderbouwde uiteenzetting onderstreepte de Fransman **Jean-Jacques Gauthé** vooral hoezeer de campagne tegen de scouts beweging van integristische katholieke en anti-vrijmetselaarskringen in België en Frankrijk voor de Eerste Wereldoorlog op een verrassend spiegeleffect steunde. De ‘aanklacht’ die in België was ontstaan, werd namelijk gebruikt ter ondersteuning van de eerste aanvallen in Frankrijk, nog voor daarmee geschermd werd door de Belgische integristen. Na de Grote Oorlog zouden de contacten tussen België en

Frankrijk de belangen van de scouts ditmaal wel dienen. Want in Moeskroen ontstond wat zou uitgroeien tot de *Scouts de France*.

Renaud Decock voor België en **Clément Millon** voor Frankrijk, breidden een vervolg aan deze vergelijkende aanpak door de houding van de Belgische en Franse scouts in de Duitse krijgsgevangenenkampen tijdens de Tweede Wereldoorlog te bestuderen. Uit de analyse van Clément Millon bleek een grondige kennis van het onderwerp – al vonden we het spijtig dat hij de belangrijke kwestie van de houding tegenover Vichy links liet liggen –, de tussenkomst van Renaud Decock daarentegen was niet meer dan een eerste aanzet tot de nog grotendeels te schrijven geschiedenis van de Belgische scouts in de kampen.

Heel wat vernieuwender was de bijdrage van **Geneviève Iweins d'Eeckhoute** en **Sophie Wittemans** over de rol die de non Hélène de Saint-Genest en haar *Cénacle*-congregatie tijdens het interbellum in België gespeeld heeft in de ontwikkeling van de katholieke gidsen. Alhoewel de actie van Hélène de Saint-Genest ongetwijfeld in een breder kader geplaatst moet worden, hebben de twee sprekers goed het belang van personen aange-toond in een geschiedenis waarbij meestal vooral aandacht besteed wordt

aan collectieve fenomenen. De Franse historica **Marie-Thérèse Cheroutre** tot slot bracht veeleer een getuigenis over de manier waarop de katholieke gidsen er in de jaren zestig in geslaagd waren om zich als eenheid te profileren binnen de *Association mondiale des Guides et Éclaireuses* (de mondiale vereniging van gidsen en meisjes-verkenners) en er een bepaalde katholieke opvatting van de gidsenbeweging te verdedigen.

In de namiddag werd het domein van de instellingen en netwerken verlaten om meer in het bijzonder in te gaan op de culturele aspecten van de scoutsbeweging. Na een uiteenzetting van **Jean Pirotte** over de scoutskunst (zie zijn artikel in de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 8, 2001) en een lezing van **Nicolas Palluau** over de ontwikkeling van het naturalisme in de scoutsillustraties in Frankrijk en België aan de hand van de case van tekenaar Jean Droit, probeerde **Thierry Scaillet** het scoutsuniform in de specifieke ideologische context van het interbellum te ontcijferen als middel tot identificatie, rivaliteit en ritualisering. Tot slot poogde Laurent Deom via het

bestuderen van de scoutsroman te achterhalen welke waarden hierin werden uitgedragen en dat niet zozeer in ideologische, maar wel in antropologische zin. De studiedag werd afgesloten met een voorstelling van het Nationaal Scouts Archief en Museum (Leuven) en het *Centre historique belge du Scoutisme* (Brussel).

Globaal kon uit deze studiedag heel wat lering getrokken worden en kon wat men echt scoutscultuur kan noemen beter worden afgebakend. De bijdragen toonden trouwens aan hoe sterk de banden waren tussen de Belgische en de Franse scoutswereld. Toch moeten de beperkingen van deze studiedag worden beklemtoond. De bijdragen waren vooral gericht op de katholieke wereld; enkel Franstalig België kwam aan bod; en bovendien was het onderzoek vooral op het interbellum toegespitst. Tot slot betreuren we dat de verschillende sprekers zo weinig rekening gehouden hebben met de sociopolitieke context waarin de scoutsbeweging zich in ons land ontwikkelde en die deze ontwikkeling grotendeels bepaalde. Er blijft dus nog heel wat werk aan de winkel.

Fabrice Maerten

“Local government during World War II. Collaboration, adjustment and resistance in municipal administration under German national socialist occupation”

Congresverslag, 15-16 november 2002, Universiteit Antwerpen

Op vrijdag 15 en zaterdag 16 november 2002 vond een Europees congres plaats in de Lessiuszaal van de Antwerpse Universiteit, onder de titel “*Local government during World War II. Collaboration, adjustment and resistance in municipal administration under German*

national socialist occupation”, georganiseerd door congresvoorzitter prof.

Herman Van Goethem (UA), prof. **Bruno De Wever** (RUG), prof. **Peter Romijn** (NIOD, Universiteit Amsterdam) en **Nico Wouters** (RUG). Het congres kan als een opvolger beschouwd worden van een kleinschalig colloquium over lokaal bestuur dat in 1997 werd georganiseerd in de gebouwen van de Universiteit van Gent. Het Antwerpse congres was zowel wat thematische inhoud als het aantal sprekers betreft aanzienlijk uitgebreider.

Op twee dagen tijd moesten 15 sprekers een presentatie geven over bijna evenveel Europese landen en tegelijk voldoende ruimte voor discussie overlaten. De vooraf opgegeven centrale probleemstelling was specifiek maar tegelijk ook erg omvangrijk; de sprekers zouden een kwalitatieve analyse van het gedrag van inheemse lokale bestuurders tijdens de Duitse bezetting van WO II in hun casus moeten geven, liefst toegespitst op thema's die binnen het terrein van de

ordehandhaving vielen. Het congres was opgevat als een gesloten *workshop*-bijeenkomst waar specialisten de kans zouden krijgen over dit specifieke thema relatief uitgebreid met elkaar te debatteren.

De twee congresdagen waren geografisch ingedeeld, waarbij op vrijdag globaal gesproken de Noord- en West-Europese casussen aan bod kwamen en tijdens de zaterdag de Oost- en Zuid-Europese casussen. Het einddoel van het congres was een begin van vergelijking te maken tussen de verschillende nationale casussen, uiteraard een doel dat binnen de beperkingen van het congres moest worden gedefinieerd: de meeste sprekers ontmoetten elkaar voor het eerst, het was onmogelijk perfect vertrouwd te zijn met de vele uiteenlopende casussen en we hadden slechts twee korte dagen de tijd.

De sessies op de eerste dag werden geleid door Bruno De Wever, die als voorzitter de luxe had dat iedereen zich verrassend strikt aan zijn/haar maximum spreektijd hield. Zo bleef er gelukkig voldoende tijd voor discussies, die overigens ook erg gedisciplineerd verliepen. De formule om specialisten voldoende tijd te geven hun opmerkingen te maken bij gerichte presentaties, bleek deze eerste dag erg goed te werken. Onder meer Peter Romijn

(Nederland), **Baard Borge** (Noorwegen) en **Robert Gildea** (Frankrijk) gaven presentaties die vooral steunden op inzichtelijke analyses. Een interessante discussie ontwikkelde zich tussen **Anthony McElligott** (die het lokale bestuur in Duitsland voor zijn rekening nam) en Baard Borge, over de concrete gevolgen van de gemeentelijke hervormingen die in Noorwegen werden doorgevoerd (1941) naar het model van de *Deutsche Gemeindeordnung* (1935). Alleszins was duidelijk dat de intrigerende Noorse casus en de rol van de Quislings *Nasjonal Samling* veel vergelijkingsmogelijkheden biedt met Nederland en België. De presentaties en debatten op vrijdag waren erg interessant en stimulerend, maar het enige nadeel was dat het altijd een West-Europees ‘onderonsje’ bleef. De Oost-Europese kant van de tafel bleef vrijdag opvallend stil. Uit een korte interventie van **Drago Roksandic** (Kroatië) bleek al dat de Oost-Europeanen verbaasd zaten te luisteren naar onze enthousiaste discussies over wettelijke kaders, legaliteit en fijnzinnige afbakening van ‘administratieve collaboratie’. Baard Borges stelling dat de gemeentelijke financiën in Noorwegen er na vier jaar nationaal-socialistisch lokaal bestuur beter aan toe waren dan in 1940, moet voor velen als uit een andere wereld geklonken hebben. Uiteraard wisten we dat we op zaterdag heel andere verhalen te horen zouden krijgen, maar het was één van de grootste uitdagingen van het congres om de altijd gemakkelijk als ‘onvergelijkbaar’ beschouwde Oost- en West-Europese bezettingsgeschiedenissen met dezelfde analytische instrumenten naast elkaar te zetten en te ontleden.

De sessies op de tweede dag werden geleid door Peter Romijn en Herman Van Goethem, die niet altijd dezelfde luxe hadden van zich aan de spreektijd houdende deelnemers. Uiteraard sprongen deze dag de verschillen in het oog, maar deze verschillen hadden meer te maken met verschillende onderzoekstradities dan objectieve historische bezettingsrealiteiten. Iets te vaak hervielen sommige sprekers in een chronologische opsomming van grote hoeveelheden cijfers, gebeurtenissen en data waarbij het in de context van een mondelinge presentatie voor het publiek niet altijd eenvoudig was de aandacht bij de essentie te houden. Dit kwam misschien ook voort uit de reflex van sommige Oost-Europese collega's om bijvoorbeeld met cijfers van slachtoffers té nadrukkelijk duidelijk te willen maken hoe groot het bezettings-trauma in Oost-Europa wel was. Misschien de beste presentatie kwam al vroeg in de ochtend, toen **Bernhard Chiari** een erg analytische (en naar mijn aanvoelen zelfs te beknopte) bespreking van de Wit-Russische casus gaf. Ook de presentaties van **Ana Lalaj** (Albanië), **Frank Golczewski** (Oekraïne) en **Bozo Repe** (Slovenië) waren interessant en soms verrassend. Een potentieel erg interessante presentatie was zeker ook die van Drago Roksandic (Kroatië), maar het betoog schoot zijn doel wat voorbij door gebrek aan structuur en te overvloedige informatie die *an sich* niets met de probleemstelling te maken had.

Aan gastheer en congresvoorzitter Herman Van Goethem uiteindelijk de ondankbare taak, om in de vroege zaterdagavond met de eindconclusies orde in de chaos te scheppen. Hij gaf een kort overzicht van de twee congresdagen

en een aanzet tot hergroeperen van de verschillende casussen op basis van essentiële kenmerken die in de presentaties naar voor waren gekomen. Uit zijn eindoverzicht onthouden we inderdaad de grote interne verschillen tussen de verschillende Oost-Europese casussen zelf en de mogelijkheid om op basis van een wetenschappelijke vraagstelling en methode de internationale vergelijking aan te gaan.

Naast wetenschappelijke doeleinden heeft een dergelijk internationaal congres natuurlijk ook een sociale functie, aangezien het in onze solitaire

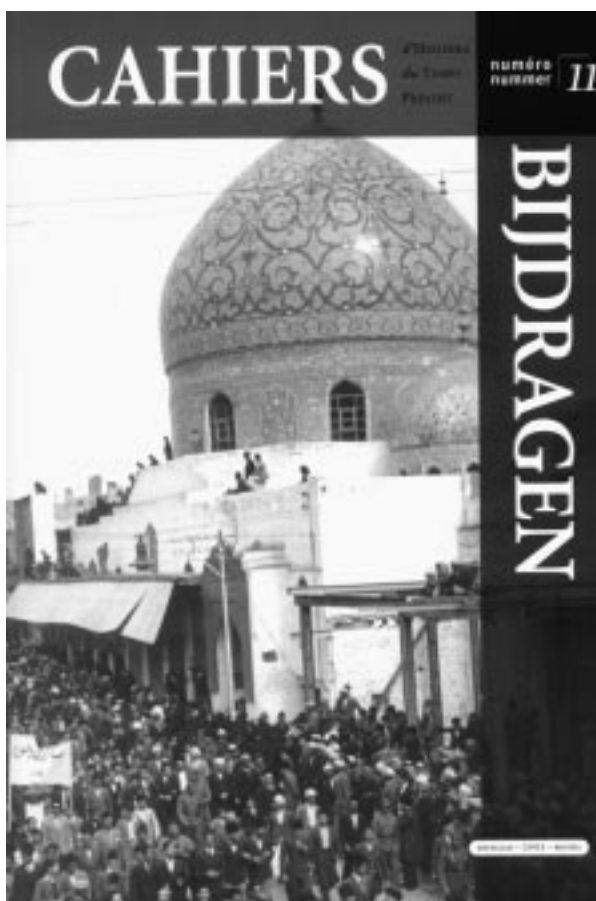
werkomgeving erg interessant is collega's die in andere landen met gelijkaardig onderzoek bezig zijn eens op persoonlijke basis te leren kennen. Het congres werd op beide fronten – wetenschappelijk en sociaal – door iedereen ervaren als een succes. Er werd van bij het begin op erg informele manier gedebatteerd en het congres slaagde er m.i. in om binnen de grote beperkingen van twee korte dagen inderdaad het vooraf als doel vooropgestelde begin van internationale vergelijking te maken. De *acta* van het congres worden zo spoedig mogelijk gepubliceerd.

Nico Wouters

***Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr 11, Brussel, SOMA, 2003, 263 p.**

De artikelen opgenomen in het nummer 11 van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* bieden een grote diversiteit aan nieuwe thema's binnen de Belgische historiografie. Vier artikelen, gebundeld in het dossier Duitse cultuurpolitiek, belichten de achtergrond, zowel als allerlei algemene als specifieke aspecten van de politiek die de Duitse bezettingsmacht tijdens de beide wereldoorlogen voerde op uiteenlopende gebieden van de cultuur in België. Ook de gevolgen op lange termijn van deze Duitse cultuurpolitiek in de twintigste eeuwse geschiedenis van België komen daarin aan bod.

Naast dit dossier zijn er twee artikelen opgenomen die resp. de Belgische kolonie in Egypte tijdens de Tweede Wereldoorlog en de katholieke arbeidersjeugd behandelen. In Caïro, de grootste stad van het Midden-Oosten, was tijdens de Tweede Wereldoorlog een kleine maar invloedrijke Belgische gemeenschap actief. Dit levert een intrigerend en geheel nieuw stuk geschiedschrijving op,

waarbij het draait om aanzienlijke economische en diplomatieke belangen. Het artikel over de Franstalige katholieke arbeidersjeugd richt zich vooral op de verrassende evolutie die de beweging in de jaren zeventig onderging, toen radicaal-progressieve maatschappijkritiek werd geuit en werd gedweept met revolutionaire figuren.

In de rubriek 'kroniek' wordt uitgebreid ingegaan op de problematiek van de dekolonisatie van Kongo. Dit gebeurt o.a. in een uitvoerige commentaar op het veelbesproken boek van Peter Verlinden (*Weg uit Congo*), en in een nabeschuiving bij de

activiteiten van de Parlementaire Onderzoekscommissie naar de moord op Patrice Lumumba.

Zoals in vorige nummers zijn de Bijdragen tot Eigentijdse Geschiedenis een forum waarin bekende historici reageren op markante publicaties over de hedendaagse Belgische geschiedenis. Dat is ook in dit nummer het geval: Lode Wils geeft zijn commentaar op het recent verschenen *Le grand siècle de la nationalité belge* van Jean Stengers en Eliane Gubin.

Inhoud:

Dossier Duitse cultuurpolitiek

- Willem ERAUW, *De relatie tussen cultuur en politiek tegen de achtergrond van de Duitse natievorming: een inleiding.*
- Ulrich TIEDAU, *De Duitse cultuurpolitiek in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.*
- Marnix BEYEN, *Wetenschap, politiek, nationaal-socialisme. De cultuurpolitiek van het Duits militair bezettingsbestuur in België, 1940-1944.*
- Björn RZOSKA & Barbara HENKENS, *Volkskunde en Groot-Germaanse cultuurpolitiek in Vlaanderen, 1934-1944.*
- Paul WYNANTS, *De l'Action catholique spécialisée à l'utopie politique. Le changement de cap de la JOC francophone (1969-1974).*
- Thomas PIERRET, *Les Belges d'Égypte pendant la Seconde Guerre mondiale. Une communauté isolée face aux "deux politiques belges de 1940".*

Kroniek

- Kongo
 - Rudi VAN DOORSLAER, *De ondergang van de kolonialen. Over Peter Verlindens Weg uit Congo, de sociale herinnering van de kolonialen en de wetenschappelijke geschiedschrijving.*
 - Jean STENGERS †, *La reconnaissance de jure de l'indépendance du Katanga.*
 - Rudi VAN DOORSLAER, *De moord op Patrice Lumumba en de parlementaire onderzoekscommissie.*
- Lode WILS, *Over Le grand siècle de la nationalité belge, van Jean Stengers en Éliane Gubin.*

Debat

- Raf DE BONT, *Omtrent Van literaire avant-garde tot raswetenschap. Gustaaf Schamelhout (1869-1944).*

Bibliotheek

Abonnement:

(2 nummers, verzendingskosten inbegrepen):

België: 30 €; Europa: 35 €; buiten Europa: 38 €.

Per nummer (verzendingskosten inbegrepen): België: 20 €; Buitenland: 23 €.

Bestellingen:

SOMA, Residence Palace/Blok E, Wetstraat 155/2, 1040 Brussel

Tel: +32 (0)2 287 48 11 – e-mail: Imaes@cegesoma.be – website: www.cegesoma.be

José GOTOVITCH & Chantal KESTELOOT (ed.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2003, 228 p.

De verwerking en beleving van collaboratie en repressie in Vlaanderen en Wallonië.

Het oorlogsverleden is nog steeds niet verwerkt. Op initiatief van enkele Franstalige historici werd het debat uitgediept. Naast de historische analyse van collaboratie en repressie gaat veel aandacht naar de beeldvorming. De studie van collectieve mentaliteiten, representaties en hun politieke instrumentalisering komt uitgebreid aan bod. Het boek is tegelijkertijd een *status quaestionis*. In een aantal bijdragen wordt de stand van het onderzoek weergegeven of worden onderzoeksresultaten die eerder in boekvorm werden gepubliceerd nu in een beknopt artikel

samengevat, zodat ze ook beschikbaar worden voor de lezer die geen vakspecialist is, maar vooral politiek en maatschappelijk geïnteresseerd.

Het boek is te koop bij het SOMA (€ 22 + portkosten) of in de boekhandel..

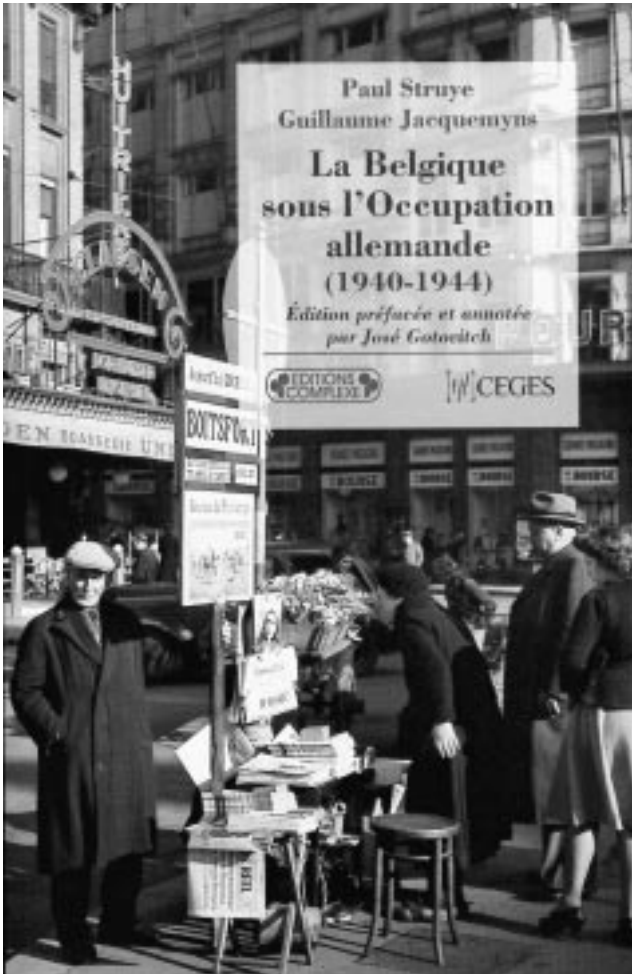

Histoire contemporaines (Eigentijdse histories)

Een nieuwe SOMA/Complexe-reeks

In samenwerking met de uitgeverij Complexe, is het SOMA van start gegaan met een nieuwe reeks over de hedendaagse geschiedenis van België. In de reeks, die bestemd is voor het grote publiek, studenten en onderzoekers, zullen werken gebaseerd op universitair onderzoek en heruitgaven van basisteksten over de Belgische geschiedenis in de 20ste eeuw gepubliceerd worden.

In het eerste deel, *La Belgique sous l'occupation allemande (1940-1945)* worden twee belangrijke, onvindbaar geworden en nog steeds geraadpleegde klassiekers samengebracht:

- Paul STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, éditions Lumières, 1945.

- Guillaume JACQUEMYS, *La société belge sous l'occupation allemande 1940-1944, privations et espoirs*, Office de Publicité, 1945.

Met een voorwoord en commentaar van José Gotovitch, 440 pagina's.

Te bestellen bij het SOMA (geen portkosten): 29,80 €.

Marie-Pierre d'UDEKEM d'ACOZ, *Voor Koning en Vaderland. De Belgische adel in het verzet*, Lannoo, 2003, 488 p.

Voor Koning en Vaderland belicht de rol van de Belgische adel in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Daarbij worden vooral de inlichtingen- en actiediensten en het Geheim Leger onder de loep genomen. Minutieus legt Marie-Pierre d'Udekem d'Acoz de adellijke familiale netwerken bloot die de collectieve reactie tegen de Duitse bezetter hebben ondersteund en versterkt. Ze heeft daarbij in de eerste plaats aandacht voor het menselijke verhaal. Haar studie is het resultaat van vele jaren opzoekingen in nog nauwelijks ontgonnen archieffondsen.

Marie-Pierre d'Udekem d'Acoz studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent. Zij was verbonden aan het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA).

Het boek, uitgegeven door Lannoo, is te koop in de boekhandel (29,95 €).

Virginie DEVILLEZ, *Kunst aan de orde. Kunst en Politiek in België 1918 - 1945*, Brussel, Snoeck/Dexia, 2003, 432 p.

Is de Tweede Wereldoorlog enkel een ietwat sombere kanttekening geweest in de geschiedenis van de plastische kunsten in België ? Is deze periode getuige geweest van het plotse ontstaan van corporatistische dromen en van een aantrekkingskracht voor “*le beau métier*”, als garantie voor het voortbestaan van de nationale constanten, of beter, de Vlaamse

en Waalse constanten ? Van Belgische kunst was immers geen sprake meer... De oorlog was een tijd van ‘communautaire’ kunst, van verbondenheid met het eigen grondgebied, met de regio... Het *Reich* stimuleerde deze ‘etnisch gebonden’ kunst, die ervoor zorgde dat de voorouderlijke banden met Duitsland weer werden aangehaald. De bezetting luidde het begin in van een periode van een verzoening die verheerlijkt werd door de tentoonstellingen van Vlaamse en Waalse kunst in Duitsland en door de reis van kunstenaars die werden uitgenodigd om te komen kijken naar de verwezenlijkingen van de nazi’s... Bij de bevrijding werd de afrekening gemaakt. De collaborerende kunstenaars werden van de culturele scène verbannen. Hen wachtte de schande, ballingschap, de gevangenis. Maar misschien was het verwijderen van deze zwarte schapen voor de Belgische artistieke kringen ook wel een middel om definitief af te rekenen met een recent en hinderlijk verleden ? Sinds de economische crisis van de jaren 1930 streefden de kunstenaars en de machthebbers immers naar een hervorming van het

cultuurbeleid. Het model dat toen opgeld maakte was dat van het fascistische Italië, met zijn corporaties, zijn officiële opdrachten voor monumentale kunst en zijn corporatistisch getint onderwijs. De jaren 1930 waren een bloeiperiode voor praktische experimenten en theoretische denkoefeningen die neerkwamen op een onhandige poging tot het aanpassen van het fascistische systeem aan de Belgische democratie. Op de vooravond van de oorlog was de Belgische staat er niet in geslaagd te kiezen tussen dirigisme en liberalisme, tussen “*l’art pour l’art*” en de utilitaire esthetiek. Na de capitulatie in mei 1940 leidden deze voorzichtige pogingen tot het voeren van een cultureel beleid naar meervormige interpretaties, zowel door de gevestigde instanties als door de nieuwe culturele orde. De bezetting is dus zeer zeker geen kanttekening in de geschiedenis van de plastische kunsten van België. Door een duidelijke scheidslijn te trekken tussen de echte breuk en de verkeerde continuïteit, toont dit boek ons dat men ook in de Belgische artistieke scène een dirigistische droom heeft gekoesterd.

De auteur, Virginie Devillez, is doctor in hedendaagse geschiedenis (ULB) en gespecialiseerd in de geschiedenis van het cultuurbeleid en de betrekking tussen staat en kunstenaar en tussen kunst en ideologie. Ze is momenteel wetenschappelijk attaché bij de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

Dit boek (24,5 x 29,7 cm, meer dan 300 illustraties) is te koop tegen de prijs van 45,00 € bij de boekhandel, via de agentschappen van Dexia Bank en Bacob of via www.dexia.be/cultuur. (isbn 90-5066-207-2).

Indien U het *SOMA Berichtenblad 30-50* verder wenst te ontvangen !!

Terug te sturen naar SOMA, Résidence Palace, Blok E – Wetstraat, 155 bus 2 – 1040 Brussel.

Naam & Voornaam (of instelling)

.....

Adres

.....

wenst gratis het *SOMA Berichtenblad* te ontvangen.

Uw mening interesseert ons !

1. *Welke rubrieken leest U met bijzondere interesse? (gelieve ze te omcirkelen) :*

Onze collecties – Lopend onderzoek – Initiatieven van het SOMA – Uit het buitenland – In België – Dossier

2. *Welke nieuwe rubrieken of thema's zou U graag behandeld zien in het SOMA Berichtenblad ?*

3. *Zou U instemmen met een louter elektronische versie van het SOMA Berichtenblad ?* Ja – Neen ?

4. *Voldoet de huidige periodiciteit van het SOMA Berichtenblad ?* Ja – Neen ?

5. *Zou U bereid zijn een bescheiden bijdrage te betalen om in de toekomst het SOMA Berichtenblad verder te ontvangen ?* Ja – Neen ?

Terug te sturen naar SOMA, Résidence Palace, Blok E – Wetstraat 155 bus 2 – 1040 Brussel - Tel.: 02/287.48.11 – fax: 02/287.47.10 – e-mail: cegesoma@cegesoma.be.

